

GABRIELA GRUBER*

**GHEORGHE BRĂTIANU, ACȚIUNE ȘI DESTIN POLITIC DUPĂ
REVENIREA ÎN PARTIDUL NAȚIONAL LIBERAL (1938–1953)****I. Gheorghe Brătianu, liberal în regimul monarhiei autoritare
a lui Carol al II-lea****I.1. Gheorghe Brătianu și încercarea de a determina
colaborarea partidelor politice în opoziție**

Tensiunile acumulate în societatea românească pe parcursul deceniului al patrulea al secolului XX, în plan social și politic, și-au găsit o manifestare explicită în timpul alegerilor din 1937 care, potrivit unor istorici ai perioadei, au reprezentat „un test critic pentru a compara forța democrației și a autoritarismului”¹. Rivalitatea dintre marile partide politice și dorința țărăniștilor de a răsturna guvernul liberal au determinat o regrupare a formațiunilor politice, peste principiile specifice doctrinelor proprii, conducând la semnarea pactului electoral între Iuliu Maniu, șeful PNT, Corneliu Zelea Codreanu, liderul Gărzii de Fier, și Gheorghe Brătianu, șeful Partidului Național Liberal dizident. Rezultatul alegerilor a fost neașteptat. Deși a câștigat majoritatea voturilor (35,9%), Partidul Liberal nu a obținut procentul care i-ar fi asigurat prima electorală (40% din voturi) necesară pentru a-și asigura majoritatea în Cameră. Garda de Fier a devenit al treilea partid ca mărime din Parlament, după Partidul Național Țărănesc. Întărirea organizațiilor politice de extremă dreapta amenința fățiș democrația, pretextul utilizat de rege pentru legitimarea loviturii de stat – prin care plănuia să-și impună propria dictatură – fiind intensificarea pericolului reprezentat de legionari. După demisia guvernului condus de Gheorghe Tătărescu, Carol a oferit șefia unui nou guvern lui Octavian Goga, președintele Partidului Național Creștin, o formațiune politică de dreapta, care obținuse un rezultat modest în alegeri. Dorea să dovedească astfel că partidele politice nu puteau să guverneze eficient și că era necesar un regim bazat pe voința sa. Prin lovitura de stat din februarie 1938, regele Carol a instaurat un regim politic caracterizat de unii istorici drept dictatură, iar de alții – regim al „monarhiei autoritare”². La 10 februarie, guvernul Goga a fost înlocuit cu unul condus de Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Miron Cristea, iar la 20 februarie, a fost abolită Constituția din 1923, fiind înlocuită cu o alta

---

* Lector univ. dr., Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Departamentul de Drept Privat și Științele Educației.

¹ Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 435.

² Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, București, Editura Politică, 1970, p. 153–157; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 343.

nouă, care concentra puterile în mâna monarhului. Guvernele prezidate de patriarhul Miron Cristea au condus destinele României până în martie 1939. La 30 martie 1938, odată cu decretul privind dizolvarea partidelor politice, a fost adoptat și acela pentru înființarea Consiliului de Coroană, compus din politicieni desemnați de suveran, între care se număra și Nicolae Iorga. S-au ivit, astfel, și condițiile favorabile politicii antilegionare promovate de artizanul politicii interne a guvernului, Armand Călinescu. Acesta i-a sugerat regelui „urmărirea lui Codreanu pe tema ultragierii lui Iorga”³. Era un pretext, pus la dispoziția ministrului de Interne de șeful legionarilor, care, la 26 martie 1938, i-a adresat o scrisoare consilierului regal, Nicolae Iorga, acuzându-l de „necinste sufletească”. Considerându-se ofensat în calitatea sa de demnitar în exercițiul funcțiunii, Iorga s-a adresat justiției, iar Codreanu a fost condamnat la șase luni de închisoare. În timpul unei percheziții efectuate la locuința lui Codreanu, au fost descoperite documente privind siguranța statului, ceea ce a dus la condamnarea Căpitanului, la zece ani de închisoare, în mai 1938. Îndârjirea cu care autoritățile acționau împotriva șefului gardiștilor poate fi înțeleasă dacă luăm în considerare faptul că, în acele momente, regele îl socotea pe Corneliu Zelea-Codreanu agent al Germaniei în România, posibil concurent, în relațiile sale Führerul⁴. Planul de lichidare a mișcării legionare a continuat, prin introducerea pedepsei cu moartea și executarea comandantului legionar în noiembrie 1938. Prin desființarea partidelor politice, s-a încercat lichidarea instituțiilor democratice, pentru a se crea instituții noi, corespunzătoare obiectivelor monarhiei autoritare. Pentru a pune în practică acea prevedere a Constituției din februarie 1938, care se referea la împărțirea națiunii „pe profesii”⁵, în octombrie același an, au fost create breslele. Apoi, în decembrie, s-a trecut la organizarea Frontului Renașterii Naționale (FRN), partid unic, menit să creeze impresia că prelua o parte din funcțiile partidelor desființate. Necesitatea unei formațiuni politice devenise din ce în ce mai evidentă. Pe de o parte, se ajunsese la concluzia că lipsa partidelor politice lăsa loc propagandei legionare. Pe de altă parte, în concepția regelui și a ministrului său de Interne, partidul unic trebuia să reprezinte „o supapă de siguranță”⁶, care să asigure exprimarea opiniei publice și manifestarea opoziției față de guvern. Se urmărea, în acest fel, evitarea răspunderii formale a regelui față de actele de guvernare. Printre membrii fondatori ai noii formațiuni politice s-a numărat, potrivit propriei sale mărturii, și fostul georgist C. C. Giurescu⁷. Fără a susține un program sau o doctrină proprie, FRN vehicula sloganuri referitoare la armonia socială sau la solidaritatea națională, promovând un naționalism tradițional⁸. Unii dintre membrii elitei politice românești și-au exprimat dezaprobarea față de constituirea Frontului Renașterii Naționale. Astfel, apreciind că se înființa „un partid unic neconstituțional”, ceea ce echivala cu desființarea libertății națiunii, cu transformarea activității politice în monopol de stat, Iuliu Maniu protesta împotriva decretului de înființare a acestei formațiuni politice și exprima hotărârea membrilor PNȚ de a opune o rezistență categorică față de respectiva măsură⁹.

³ Armand Călinescu, *Însemnări politice*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 388.

⁴ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 335, 336; Keith Hitchins, *România 1866–1947*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 416; Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești*, București, Editura FF Press, 1996, p. 253.

⁵ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 192.

⁶ Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 388; ANIC, fond familial Brătianu, dosar 490/1938, f. 1–3.

⁷ Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, București, Editura All, 2000, p. 269.

⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 417, 418.

⁹ ANIC, fond familial Brătianu, dosar 490/1938, f. 1-3; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 352.

Încă din luna ianuarie 1938, Gheorghe Brătianu a purtat discuții cu Alexandru Averescu, Grigore Iunian și Iuliu Maniu, pentru constituirea unui acord, care să asigure menținerea regimului democratic. Deși cei mai mulți dintre fruntașii liberali și-au afirmat dezaprobarea față de această inițiativă, Gheorghe Brătianu a continuat negocierile cu Iuliu Maniu, insistând asupra necesității de a reacționa „cu forțe unite” față de măsurile guvernului. Iuliu Maniu a condiționat însă participarea sa la realizarea unui „bloc al opoziției”, cerând ca lupta împotriva camarilei să fie considerată obiectiv prioritar al acestui acord¹⁰. Informațiile privind manifestările politice ale lui Gheorghe Brătianu pe parcursul anilor 1938 și 1939 dovedesc continuarea contactelor sale cu fruntașii național-tărăniști, în scopul unei acțiuni coordonate a opoziției împotriva regimului politic carlist și a partidului unic. Iuliu Maniu manifesta însă o atitudine critică, în special față de inițiativele din domeniul politicii externe ale fruntașului liberal, ezitând în a se angaja, alături de acesta, în acțiuni îndreptate împotriva regimului carlist¹¹.

Ultima parte a anului 1939 avea să aducă schimbări importante în privința regimului politic. În ziua de 21 septembrie, a avut loc asasinatul prim-ministrului Armand Călinescu de către gardiști¹². Au urmat represii dure împotriva legionarilor. S-a format apoi guvernul condus de Constantin Argetoianu, iar la 24 noiembrie 1939, s-a format un nou guvern, condus de Gheorghe Tătărescu. În aceste împrejurări, regele Carol a inițiat politica de reconciliere națională, constând în încercarea de a realiza o destindere a relațiilor cu partidele și oamenii politici. Zvonurile despre o reorientare a regimului politic circulau încă din ianuarie 1939. Schimbarea devenise necesară, ca urmare a modificărilor intervenite în situația internațională, determinate, în special, de evoluția politică a Germaniei, dar și de intențiile URSS de a ocupa a Basarabia, după încheierea pactului germano-sovietic, în august 1939¹³. Reconcilierea a fost însoțită de numeroase măsuri, care creau cadrul favorabil unei destinderi politice, urmărind să atragă forțele politice din opoziție (eliberarea legionarilor din lagăre și închisori, norme noi de organizare a FRN sau o nouă conducere a acestui organism politic, din care făceau parte Alexandru Vaida-Voevod, președinte, Gheorghe Tătărescu, vicepreședinte, și C. C. Giurescu, secretar general)¹⁴.

În aceste împrejurări, sporește frecvența și importanța manifestărilor politice ale lui Gheorghe Brătianu. În septembrie 1939, imediat după asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu, fruntașul liberal a avut o nouă întrevvedere cu Iuliu Maniu. Liderul național-tărănist, care întocmise un manifest către țară, i-a cerut lui Gheorghe Brătianu să definitiveze conținutul documentului. În manifest se afirma că cele două partide „care încă mai dăinuiesc în simpatia opiniei publice” (PNL și PNȚ) nu aprobă starea de tensiune și nici represii dure ordonate de guvern¹⁵. Gheorghe Brătianu a refuzat să semneze manifestul, motivând că avea nevoie de asentimentul șefului PNL. Într-un

¹⁰ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 132, 149, 150; Ioan Scurtu, *Gheorghe I. Brătianu. Activitatea politică*, în *DI*, 2003, nr. 6, p. 11; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 177; Șerban Rădulescu-Zoner (coord.), Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onișoru, Dumitru Șandru, Apostol Stan, *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura All, 2000, p. 283.

¹¹ Ioan Hudiță, *Jurnal Politic. 1938–1939*, București, Editura Fundației Pro, 2003, p. 150, 232, 251, 277.

¹² Existau opinii potrivit cărora, în acele momente, soluția cea mai potrivită pentru România era formarea unui guvern Gh. Brătianu – Nae Ionescu. Potrivit lui Mircea Eliade, un astfel de guvern ar fi putut salva România, datorită orientării sale progermane (M. Sebastian, *Jurnal, 1935–1944*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 232).

¹³ Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 403; Keith Hithins, *op. cit.*, p. 418.

¹⁴ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 345; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 357.

¹⁵ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 203, 204.

răspuns scris adresat șefului PNT, referindu-se la modul în care se constituiseră FRN și noul Parlament, Gheorghe Brătianu și-a exprimat dezaprobarea față de aceste „formule de viață politică”, apreciind că ele reprezentau sfidări la adresa opiniei publice. El a propus o audiență comună la rege a lui Maniu, Mihalache, Dinu și Gheorghe Brătianu, pentru a se ajunge la o normalizare a vieții politice interne. Iuliu Maniu, care considera că prezentarea frunțașilor opoziției în audiență la rege ar fi putut fi interpretată ca un act de slăbiciune, s-a pronunțat pentru întocmirea unui memoriu comun, prin care șefii PNL și PNT să ceară renunțarea la regimul politic în curs¹⁶. Pentru că, în acel moment, șefii celor două partide politice nu s-au pus de acord, acțiunea nu a fost finalizată. Totuși, în decembrie 1939, Gheorghe Brătianu și Iuliu Maniu au luat hotărârea de a renunța la atitudinea rezervată față de regimul carlist. Urmas să desfășoare acțiuni împotriva guvernului și a regimului politic promovat de acesta, dar nu împotriva Coroanei¹⁷. Ca urmare, în întrevederile avute cu Mihai Popovici, frunțaș al PNT, în martie 1940, Gheorghe Brătianu afirma că „acțiunea hotărâtă a opoziției împotriva guvernului este singurul mijloc prin care se va putea reveni la regimul democratic și parlamentar”¹⁸.

În martie 1940, în cadrul măsurilor de reconciliere, încercând să slăbească opoziția partidelor politice, regele a înaintat lui Dinu Brătianu propunerea ca Partidul Liberal să accepte formarea unui guvern în cadrul FRN, sub președinția lui Gheorghe Brătianu, cu condiția ruperii definitive a oricăror legături cu Iuliu Maniu. Dând dovadă de realism politic și de o bună cunoaștere a metodelor utilizate de rege, Gheorghe Brătianu și-a exprimat neîncrederea în „factorul constituțional” a cărui propunere putea să deschidă „o cursă pentru compromiterea lui și a partidului”. Totuși, imediat după acest moment, el a luat contact cu fostul secretar general al grupării politice pe care o condusesese, Constantin Toma, pentru a lua o hotărâre în legătură cu propunerile care îi fuseseră înaintate¹⁹.

Răspunzând unui chestionar provenit din cercurile Palatului, referitor la poziția liberalilor față de partidul unic și față de regimul politic din România, Gheorghe Brătianu preciza că liberalii rămăneau adversari ai Frontului Renașterii Naționale, pe care îl considerau „o consecință a unei conjuncturi nenorocite, fără nici o rațiune de stat, fără nici o bază socială și economică, fără nici o continuitate cu trecutul”²⁰. Întrebat dacă, în cazul în care ar primi însărcinarea să formeze guvernul, ar admite cuprinderea PNL în FRN și, implicit, definitivă desființare a tuturor partidelor politice, Gheorghe Brătianu a negat categoric, răspunzând că niciunul din posturile care li s-ar fi putut oferi nu ar putea să justifice intrarea liberalilor în FRN și renegarea trecutului lor politic²¹.

În interiorul PNL exista însă o grupare, aflată sub conducerea dr. Ion Costinescu, care dorea să spargă unitatea partidului și să intre în FRN. Spre deosebire de acesta, Gheorghe Brătianu milita, în continuare, în interiorul Partidului Liberal, pentru o strângere a rândurilor opoziției, împreună cu PNT, împotriva guvernului, pe care chiar și regele îl găsea slab, dorind schimbarea lui²².

¹⁶ *Ibidem*, f. 205, 206, 207.

¹⁷ *Ibidem*, f. 225, 232, 297.

¹⁸ *Ibidem*, vol. 4, f. 150.

¹⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 23/1940, f. 1, 18; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 282.

²⁰ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 4, f. 60.

²¹ *Ibidem*, f. 60, 61.

²² *Ibidem*, f. 266, 267; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 21/1940, f. 88; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *Gheorghe I. Brătianu. Istorie și politică*, București, Editura Corint, 2003, p. 26; Petre Otu, *Gheorghe Brătianu – supravegheat*, în *MI*, nr. 12/1999, p. 44.

Spre deosebire de Dinu Brătianu, care oscila între cele două tabere din partidul pe care îl conducea, Iuliu Maniu și-a menținut poziția de opoziție împotriva regimului, apreciind că acesta nu corespundea cu interesele neamului. Ba mai mult, el a relevat lui Gheorghe Brătianu că, prin acțiunea de destindere, guvernul a urmărit să determine opoziția să renunțe la lupta politică. În timpul unor întrevederi repetate cu Mihai Popovici, Gheorghe Brătianu a afirmat că nici reconcilierea cu legionarii nu se desfășura cu prea multă ușurință, succesul ei fiind condiționat de extinderea acțiunii la foștii legionari, aflați în afara țării, în Germania. Ulterior, continuând întrevederile cu Mihai Popovici, fruntașul liberal a aflat că îndoielile în privința propunerii de a forma guvernul sub conducerea sa fuseseră întemeiate, deoarece se vehicula și ideea formării unui guvern de uniune națională, prezidat de o personalitate din afara fostelor partide politice, în persoana lui Andrei Rădulescu, președintele Înaltei Curți de Casație²³.

Refuzul lui Gheorghe Brătianu de a forma guvernul în cadrul FRN și, mai ales, opiniile sale privind politica externă au indispus conducerea PNL. Dezacordul cu Dinu Brătianu s-a făcut simțit la 27 martie 1940, când istoricul a fost apostrofat, în numele șefului Partidului Liberal, de mătușile sale din familia Brătianu²⁴. Pe de altă parte, hotărârea luată de Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu, în decembrie 1939, de a începe o acțiune împotriva regimului politic impus de Carol al II-lea, a impulsionat apropierea între cei doi politicieni. În același timp, Gheorghe Brătianu încerca să-l convingă și pe Dinu Brătianu de necesitatea unei acțiuni comune a celor două partide istorice, pentru a determina „renunțarea la FRN și o nouă așezare politică internă bazată pe asentimentul opiniei publice”, care să fie acceptată și de rege²⁵. Unii dintre membrii familiei sale făceau presiuni asupra lui Gheorghe Brătianu să accepte participarea într-un guvern de uniune națională, alcătuit din liberali și național-țărăniști. Formula nu a trezit interesul lui Iuliu Maniu, care nu renunța la ideea desființării FRN în scopul obținerii libertății de manifestare pentru partidele politice²⁶. Constanța cu care Gheorghe Brătianu milita pentru o acțiune politică a liberalilor alături de național-țărăniștii maniști era determinată de dorința de a obține desființarea partidului unic și revenirea la pluripartidism.

La rândul său, regele acționa pentru zădărnicierea colaborării între partidele politice, pentru înregimentarea lor și pentru înăbușirea oricărei posibilități de manifestare a opoziției. Așa pot fi explicate asemănările între propunerile înaintate de Carol liberalilor și național-țărăniștilor²⁷, pentru a-i determina să accepte un guvern în cadrul FRN. În fiecare dintre cele două partide mari ale țării se găseau fruntași dispuși să accepte jocul regelui, dar existau și adversari ai formulei. Între cei dispuși la compromisuri, documentele îi indică pe dr. Ion Costinescu de la liberali, pe Ion Mihalache și

²³ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 21/1940, f. 127, 176; dosar 23/1940, f. 126; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 105.

²⁴ Sabina Cantacuzino i-a atras atenția să nu mai repete „greșelile din 1930”, separându-se din nou de familia tatălui său și trădând partidul (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 23/1940, f. 165).

²⁵ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 225; dosar 4, f. 116.

²⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 23/1940, f. 165, 167; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 27.

²⁷ Dinu Brătianu fusese informat de Gh. Brătianu că național-țărăniștilor li se propusese să primească demnități într-un guvern nou, în cadrul FRN, cu colaborarea unei părți a opoziției. I. Mihalache și dr. N. Lupu încercaseră să obțină din partea conducerii PNT libertatea de a participa la acest guvern. O notă informativă a poliției relevă faptul că, după ce Mihalache a acceptat funcția de consilier regal, s-a vehiculat zvonul că, în curând, avea să fie însărcinat cu formarea unui nou guvern (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 25/1940, f. 18, 74–77, 82).

dr. Nicolae Lupu de la național-tărăniști²⁸, în timp ce Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu se numărau printre adversarii ideii. Ca urmare, în momentul în care Ion Mihalache a acceptat funcția de consilier regal, în aprilie 1940, Gheorghe Brătianu a apreciat colaborarea dintre cele două partide ca fiind „inaccesibilă”²⁹. Și-a menținut această poziție, chiar și în condițiile în care Ion Mihalache și-a exprimat intenția de a-i acorda fruntașului liberal funcția de ministru de Externe, într-un eventual guvern condus de el. Au existat chiar încercări de a-l convinge pe Gheorghe Brătianu să accepte, la rândul său, funcția de consilier regal. El își motiva refuzul explicând că, acceptând, și-ar fi pierdut credibilitatea în Partidul Liberal³⁰. Gheorghe Brătianu s-a angajat în fața președintelui liberalilor să îl convingă pe Ion Mihalache să nu se încadreze în FRN³¹. În schimb, istoricul a înaintat o nouă propunere, potrivit căreia era necesară o acțiune a opoziției pe lângă Coroană, pentru a-l determina pe rege să formeze un „guvern de solidaritate națională, care să cuprindă pe toți oamenii vieții politice românești”³².

Continuând întrevederile cu fruntașii național-tărăniști Mihai Popovici și dr. Lupu, Gheorghe Brătianu aprecia, exagerând, că a reușit să-l convingă pe Dinu Brătianu să transforme simpla colaborare dintre PNT și PNL în „bloc unitar, care să aibă aceeași linie de conduită în politica internă și externă”³³. Alianța partidelor din opoziție urma să aibă o conducere unitară, formată dintr-un comitet restrâns de fruntași național-tărăniști și liberali. Acest comitet, din care urmau să facă parte Gh. Brătianu, M. Popovici, V. Sassu și Ghiță Pop, trebuia să se întrunească numai când șefii celor două partide, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, ar fi dat dispoziții în acest sens³⁴.

Documentele sugerează că proiectele lui Gheorghe Brătianu referitoare la blocul opoziției erau mai vaste. Fruntașul liberal preconiza să extindă frontul partidelor din opoziție, prin obținerea colaborării altor factori, în așa fel încât să formeze organismul politic numit „Uniunea Sacră”³⁵. Gheorghe Brătianu încerca să ralieze la această formulă consilieri regali precum Al. Vaida-Voevod, G. G. Mironescu, Arthur Văitoianu sau Constantin Angelescu. Liderii opoziției urmăreau să determine „o modificare a structurii regimului [...], care să facă posibilă realizarea unui guvern de solidarizare națională”³⁶.

I.2. Încercări de cooptare a lui Gheorghe Brătianu la guvernare (iunie–august 1940)

Tatonările pentru cooptarea lui Gheorghe Brătianu în guvern au continuat și în vara anului 1940. Ținând seama de existența opoziției, regele a tolerat și, uneori, a

²⁸ O notă informativă a poliției consemnează că „dr. Costinescu a cerut lui Dinu Brătianu să pregătească cadrele grupării în vederea colaborării dorite de Palat cu regimul, înainte ca PNT să reușească aceasta” (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 25/1940, f. 17, 18; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 346–347).

²⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 25/1940, f. 64; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 109–111.

³⁰ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 25/1940, f. 83, 87, 91; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 27.

³¹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 137/1940, f. 16, 18.

³² *Ibidem*, dosar 25/1940, f. 263.

³³ *Ibidem*, f. 324, 382.

³⁴ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 178.

³⁵ Este vorba despre o notă informativă a poliției, datând din mai 1940 (Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 316); Petre Țurlea arată că formula unei „Uniuni Sacre” a opoziției fusese propusă liberalilor, de Nicolae Iorga, la 10 iulie 1940, „pentru a rezista în fața unor noi cereri teritoriale, cât și pentru a bloca drumul mișcării legionare către Guvern”. Autorul consemnează totuși că hotărârea de a constitui „Uniunea Sacră” fusese luată de liberali și național-tărăniști cu câtva timp în urmă (Petre Țurlea, *Partidul Național Liberal Tătărescu*, București, Editura Libra, 2001, p. 20).

³⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 137/1940, f. 8.

încurajat proiectele politice țesute de către Gheorghe Brătianu sau organizate în jurul lui. Astfel, la 1 iunie, când Gheorghe Brătianu a fost primit în audiență de către suveran, au fost abordate și condițiile unei posibile cooperări politice din partea istoricului³⁷. În luna următoare, în timpul unei întrevederi cu un grup de legionari conduși de ministrul Radu Budișteanu, Gheorghe Brătianu a discutat posibilitatea unei colaborări mai strânse cu această grupare, pentru viitor. Tot acum, politicianul liberal a întocmit o listă de persoane considerate nepătate și cu sentimente accentuate față de Germania, care ar putea să facă parte dintr-un eventual guvern. Se vorbea despre un guvern care, în proporție de 80%, ar fi fost reprezentat de legionari, restul, respectiv Ministerele de Interne, de Externe și Armata, urmând a fi conduse de georgiști³⁸. Sursele informative ale poliției indică faptul că Gheorghe Brătianu a fost vizitat și de Mihail Manoilescu, ministrul de Externe, cu care a discutat situația politică externă. Aceste împrejurări justifică afirmația făcută de Gheorghe Brătianu în fața unui alt fruntaș liberal, Bebe Brătianu: dacă reușea să grupeze în jurul său, în timp de o lună, „pe toți acei care au simpatii în Germania”, putea fi ales prim-ministru³⁹. În acest context, Gheorghe Brătianu a reluat legătura sa mai veche cu Ion Sân-Giorgiu, acum simpatizant al Germaniei, și a discutat cu acesta formula unui viitor guvern. Prin intermediul fostului georgist, fruntașul liberal a inițiat tratative și cu A. C. Cuza. Pentru că se lua în calcul și colaborarea național-țărăniștilor la viitorul guvern, liderul național-creștin a respins colaborarea. În cele din urmă, s-a ajuns la o „înțelegere principială” între Gheorghe Brătianu și A. C. Cuza, potrivit căreia ultimul se angaja să propună suveranului un guvern prezidat de politicianul liberal⁴⁰.

Discuțiile privind găsirea unei formule de guvern, alternativă la formula existentă, au continuat și în luna următoare. În cercurile liberale, se comenta faptul că, până la 20 august, Gheorghe Brătianu fusese primit în audiență de rege de două ori, propunându-i-se insistent să participe la guvernare. Cu ocazia întrevederii din 16 august, Horia Sima îi cerea lui Gheorghe Brătianu să intensifice acțiunile pentru realizarea blocului naționalist, deoarece circulau zvonuri referitoare la o nouă schimbare de guvern⁴¹. Gheorghe Brătianu a precizat că dorea ca orice hotărâre definitivă în această problemă să fie precedată de consultații între liberali și național-țărăniști. Contactele stabilite de liderul liberal în această perioadă cu personalitățile politice indică intenția de a crea un guvern bazat pe o largă susținere publică, capabil să evite noi cedări teritoriale⁴². În audiența desfășurată la rege, la 20 august, fruntașul liberal și-a arătat disponibilitatea de a urma sugestiile suveranului, cu condiția să se constituie un guvern de uniune națională în care să fie reprezentate „toate organizațiile politice de centru și de dreapta și anume liberalii, național-țărăniștii, național-creștinii, Blocul generației de la 1922, legionarii și vaidiștii, iar președinția guvernului să fie încredințată unei personalități din afara vieții politice, pentru a evita eventualele nemulțumiri”. Gheorghe Brătianu punea, de asemenea, condiția ca noul guvern să adopte o politică de rezistență față de pretențiile maghiare. La două zile după această audiență, în discuția purtată cu Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu i-a comunicat că, deși se intenționa o remaniere guvernamentală,

³⁷ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 34, 35.

³⁸ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 29/1940, f. 8; dosar 137/1940, f. 54; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 347, 358.

³⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II dosar 29/1940, f. 10.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 35/1940, f. 76, 117; dosar 137/1940, f. 66, 67.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 34/1940, f. 44, 81.

⁴² *Ibidem*, dosar 29/1940, f. 149; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 35.

cercurile Palatului erau conștiente că o schimbare de guvern în acele împrejurări ar fi fost rău privită de Marile Puteri⁴³.

I.3. Gheorghe Brătianu față de cedările teritoriale din vara anului 1940

Primăvara și vara anului 1940 aduseseră schimbări majore pe frontul din Europa, astfel încât regele României a fost nevoit să-și adapteze politica la noile realități, încercând o apropiere de Germania. În mai 1940, regele a acceptat pătrunderea în țară a unor lideri legionari, în frunte cu Horia Sima, iar la 22 iunie, Frontul Renașterii Naționale a devenit partid unic și totalitar, sub denumirea de „Partidul Națiunii”. Deși inițiasse apropierea de Germania, regele nu a putut evita pericolul care amenința granița de est a României. A urmat ultimatumul sovietic, din 26 iunie, cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herței. Încercând să obțină garanții germane pentru celelalte granițe, România a renunțat atunci la garanțiile franco-engleze. Pentru ca apropierea de Germania să fie credibilă, regele a numit un nou guvern la 4 iulie, având în frunte pe filo-germanul Ion Gigurtu, iar în componență câțiva miniștri legionari, între care Horia Sima la Ministerul Cultelor și Artelor, Vasile Noveanu la Ministerul Inventarului Avuției Naționale și Augustin Bideanu, subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe⁴⁴. Soluția guvernului Gigurtu nu s-a dovedit însă stabilă. Horia Sima a demisionat după numai câteva zile, când i s-a refuzat cererea ca guvernul să fie alcătuit exclusiv din legionari⁴⁵. Pe de altă parte, pentru Carol, guvernul Gigurtu reprezenta doar un decor, la adăpostul căruia regele căuta să câștige timp în sensul noii sale tendințe pro-germane⁴⁶. Răspunzând solicitărilor lui Carol, referitoare la acordarea unei garanții pentru frontierele rămase ale României și la trimiterea unei misiuni militare la București, care să asigure cooperarea militară între România și Germania, Hitler a transmis că aceste cereri vor fi luate în considerare numai după ce România își va fi rezolvat problemele de frontieră cu Ungaria și cu Bulgaria. Presiunile Berlinului l-au determinat pe Carol să accepte discuții directe cu partea ungară. În timpul negocierilor de la Turnu-Severin, demarate la 16 august, partea ungară a cerut o mare parte din teritoriul Transilvaniei, de la nord de Mureș, cu 3,9 milioane locuitori, din care 2,2 milioane de români. Delegația română propunea realizarea unui schimb de populație și a unor mici modificări de frontieră. După numai câteva zile, la 19 august, au început, la Craiova, negocierile cu Bulgaria, care cerea României partea de sud a Dobrogei, cunoscută sub denumirea de Cadrilater. Cum negocierile de la Turnu-Severin nu dădeau rezultate, iar situația la granițele de est și de vest devenea din ce în ce mai încordată din cauza comasării de trupe sovietice și maghiare, Hitler a intervenit, invitându-i pe miniștrii de Externe ai Ungariei, României și Italiei, la Viena, pentru „consultări”, în privința Transilvaniei. Deciziile, impuse de Hitler, prin intermediul ministrului de Externe al Germaniei, Ribbentrop, și al Italiei, Ciano, la 30 august 1940, au echivalat cu un dictat. România trebuia să cedeze Ungariei un teritoriu de 43.492 km², cu 2.667.007 locuitori, fără ca ministrul său de Externe, Mihail Manoilescu, să poată prezenta argumentele pregătite de specialiștii săi pentru apărarea intereselor României⁴⁷.

⁴³ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 81, 114.

⁴⁴ Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 256; „Curentul”, nr. 4440, 23 iunie 1940, p. 1; nr. 4442, 25 iunie 1940, p. 1; nr. 4446, 29 iunie 1940, p. 1; nr. 4450, 3 iulie 1940, p. 1; nr. 4454, 7 iulie 1940, p. 3.

⁴⁵ Mihaïl Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Alba Iulia, Paris, Fronde, 1994, p. 169; Armin Heinen, *Legiunea Arhanghelului Mihail*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 408.

⁴⁶ Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 256.

⁴⁷ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 352, 353; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 442, 443; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 183–237.

Concentrat la 23 mai și apoi la 29 august 1940 pentru câte o lună, Gheorghe Brătianu nu a participat la Consiliul de Coroană care a decis cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei⁴⁸. Nu s-au păstrat nici luări de poziție imediate, care să fi fost publicate în presă, cu excepția republicării unei declarații din 1933, referitoare la drepturile românilor asupra provinciilor unite în 1918, apărută în „Curentul”, la 10 iulie 1940⁴⁹. Conținutul declarației, deosebit de potrivit momentului, se dorește a fi o îmbărbătare pentru opinia publică, dar, în același timp, este o expresie a convingerilor profunde ale istoricului: „[...] peste greutățile prezente și amenințările viitoare [...] lecția trecutului ne întărește în credința că nimic nu este pierdut cât timp păstrăm [...] neștirbită credința legăturii veșnice dintre acest neam și pământul său; cât timp se va găsi un glas [...] care să revendice cu tărie în fața națiunii și a istoriei drepturile care nu se pot perima, pe care împrejurări potrivnice le pot acoperi vremelnice, fără a împiedica însă triumul unei justiții [...] care nu lipsește niciodată”⁵⁰.

Potrivit unor surse din poliție, cercurile maniste au răspândit zvonul că Gheorghe Brătianu i-ar fi trimis regelui, la 29 iunie, o scrisoare prin care protesta împotriva cedării Basarabiei și nordului Bucovinei⁵¹. În același timp, istoricul lucra intens la elaborarea unui memoriu în care analiza cu date statistice problema românească în 1940. Rezultatele acestui efort sunt cuprinse în două documente, păstrate în manuscris la Arhivele Naționale, intitulate *La Question Roumaine en 1940*⁵² și *Entre deux solutions. Le démembrement de la Roumanie ou un clearing territorial et démographique du Sud-Est de l'Europe*⁵³.

Primul document este un memoriu, destinat unei importante personalități germane. Gheorghe Brătianu evidențiază faptul că neutralitatea păstrată până atunci de România a avantajat Germania din punct de vedere economic, facilitând aprovizionarea și operațiunile sale militare, în Polonia și pe frontul occidental. Autorul susține, de asemenea, că, prin sacrificiul teritorial la care consimțise cu ocazia ultimatumului sovietic, România a venit în întâmpinarea intereselor Germaniei, deoarece un eventual război cu Rusia ar fi dezorganizat tot spațiul economic al sud-estului european și ar fi oprit trimiterea anumitor produse indispensabile armatelor germane. Analizând, din punct de vedere istoric, situația celor mai mult de două milioane de maghiari preținși de Ungaria de pe teritoriul Transilvaniei, istoricul se întreabă, retoric, în numele cărei justiții este invocat întotdeauna principiul naționalităților în dezavantajul României și niciodată în favoarea ei? Continuându-și argumentația, savantul relevă că ignorarea voită a problemei ruse la Conferința de pace din 1919 a reprezentat una din cauzele pentru care prevederile acesteia nu au fost durabile. Ca o concluzie, Gheorghe Brătianu subliniază că aceia care reconstruiesc Europa anului 1940 nu trebuie să repete aceeași greșeală⁵⁴.

Cel de-al doilea document reprezintă textul unei conferințe, datat de Gheorghe Brătianu la 26 iulie 1940. Autorul arată că soluția dezmembrării totale sau parțiale a României nu va fi fundamentul unei ordini durabile a justiției și a păcii. Soluția pe care

⁴⁸ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 48, 49; Aurel Pentelescu, *În fața istoriei. Gheorghe I. Brătianu 1898–1953*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, p. 115.

⁴⁹ „Curentul”, nr. 4457, 10 iulie 1940, p. 3.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 1.

⁵¹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 2, f. 339.

⁵² ANIC, fond familial Brătianu, dosar 502/1940, 9 file.

⁵³ *Ibidem*, dosar 509/1940, 10 file.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 6, 9.

el o considera a fi cea mai eficientă era ca problema românească să fie abordată în ansamblu, pentru toate populațiile și toate teritoriile pe care le viza⁵⁵.

În august 1940, pretențiile teritoriale ale Ungariei față de România au ajuns subiect de discuție pentru opinia publică din România și din Ungaria. Abordând în presă posibilitatea ca România să cedeze Ungariei o parte din Ardeal, Gheorghe Brătianu și-a exprimat convingerile tranșant: „ceea ce dorim se va împlini, dar cu tăcere și cu praf de pușcă”⁵⁶. În același timp, circulau informații, potrivit cărora istoricul ar fi terminat un memoriu în legătură cu starea de spirit care domnea în Transilvania, în urma știrilor că statul român ar fi dispus să cedeze o parte din teritoriu. Autorul memoriului sublinia că, dacă știrile se vor adevăra, românii din Ardeal și din Banat vor cere regelui să-i considere mobilizați⁵⁷.

Descriind acțiunile organizate de guvern în această etapă, Mihail Manoilescu arată în memoriile sale că, laolaltă cu regele, a decis ca Gheorghe Brătianu să fie trimis la Berlin, împreună cu Atta Constantinescu „pentru a căuta prin relațiile sale personale să creeze atmosfera cea mai favorabilă României în tratativele cu Ungaria”. Mihail Manoilescu apreciază că Gheorghe Brătianu a tergiversat plecarea „dintr-un spirit meticulos și ezitant”, până când acțiunea a devenit inutilă⁵⁸. Fruntașul liberal a adoptat această atitudine în urma sfatului primit de la Iuliu Maniu, să nu accepte să facă parte dintr-o delegație oficială, ci să abordeze problema cel mult ca pe o acțiune individuală. În cele din urmă, Gheorghe Brătianu a ajuns la concluzia că această acțiune l-ar putea discredita în fața partizanilor politici și chiar în fața conducătorilor Reich-ului⁵⁹.

În cursul lunii august, politicianul liberal a primit o delegație a germanilor, șvabi și sași, din Ardeal și Bucovina, care veniseră la București pentru a înainta prim-ministrului un memoriu de protest contra intențiilor guvernului român de a ceda teritorii către Ungaria. Delegații germani arătau că, în cazul în care nu vor fi sprijiniți de statul român, ei erau hotărâți să plece la Berlin pentru a primi acolo sprijin⁶⁰. În cursul unei noi întrevăderi cu un „trimis al sașilor din Ardeal”, Gheorghe Brătianu a primit o moțiune în care se preciza că sașii se considerau „bine tratați și protejați de statul român și, în consecință, oricare ar fi situația nu vor trece la unguri”⁶¹. Cercetări recente asupra acestei probleme relevă faptul că etnicii germani interesați de menținerea unității Transilvaniei reprezentau numai o parte a comunității germane din România, în fruntea căreia se afla Hans Otto Roth. Lider al „grupării conservatoare”, Hans Otto Roth se pronunțase pentru apărarea tradiției săsești, încercând să diminueze zelul aceloră dintre etnicii germani care promovau ideologia nazistă și să le mențină orientarea democratică. Solicitat să facă parte din guvernul Ion Gigurtu, ca ministru al minorităților, Hans Otto Roth a precizat anumite condiții care ar fi făcut posibilă o astfel de

⁵⁵ *Ibidem*, f. 10.

⁵⁶ Gh. Brătianu îl cita pe tatăl său, Ionel Brătianu, care rostise aceste cuvinte, în 1919, referindu-se la partea din Ardeal, care se afla atunci sub controlul Ungariei („Curentul”, nr. 4483, 5 august 1940, p. 9).

⁵⁷ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 7.

⁵⁸ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 150; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 163.

⁵⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 242/1940, f. 5; dosar 34/1940, f. 163.

⁶⁰ Conform unei note „verificate” a poliției, delegația era alcătuită din Wundereth Iacob din Oradea, Kraus Willy din Sighet, Gottlieb Franz din Arad și Ernest König din Bucovina (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 10; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 97).

⁶¹ Informația provine dintr-o altă notă a poliției, datând din 22 august, în care se precizează că trimisul sașilor din Ardeal era de data aceasta Herțon Hugo (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 161).

colaborare. La începutul lunii august 1940, liderul sas a primit propunerea lui Horthy ca sașii să sprijine la Berlin trecerea întregii Transilvanii la Ungaria, promițându-li-se în schimb dreptul la autoadministrație. Reprezentantul sașilor a răspuns că nu avea mandatul conducerii comunității germane pentru a da un răspuns, adăugând aprecierea potrivit căreia Transilvania trebuia să rămână întreagă, problema ei urmând a se pune abia la sfârșitul războiului⁶².

Ca exponent al opiniei potrivit căreia problema românească trebuia să fie rezolvată prin luarea în considerare, în ansamblu, a tuturor populațiilor care trăiau pe teritoriul aparținând statului român, Gheorghe Brătianu a primit, la 21 august, o delegație a macedo-românilor colonizați în Cadrilater. Membrii delegației macedo-române a înmănat lui Gheorghe Brătianu un memoriu, prin care arătau că erau hotărâți să se opună evacuării ordonate de autoritățile române. Ei propuneau în schimb ca, dacă se ajungea la evacuarea tuturor bulgarilor din cele două județe, așa cum susținuse Gheorghe Brătianu⁶³, macedonenii și regătenii colonizați aici să fie sprijiniți de stat să poată cumpăra terenurile și bunurile rămase de la bulgari. În același document, macedo-românii avertizau că, împreună cu românii din Valea Timocului, erau gata să provoace o răscoală împotriva bulgarilor. Gheorghe Brătianu le-a promis că va înainta memoriul lor regelui. În același timp, s-a interesat, prin intermediul lui Constantin Toma, dacă o parte a românilor macedoneni puteau să fie colonizați în Bucovina și a discutat cu o delegație a intelectualilor macedoneni, în legătură cu locurile în care aceștia urmau să se așeze. După consfătuiri, Dinu și Gheorghe Brătianu au luat, de asemenea, hotărârea ca liberalii să nu protesteze în mod public împotriva cedării Cadrilaterului, urmând ca, după încheierea tratatului, să dea alături de național-țărăniști declarații, în care să arate că „oamenii politici cu răspundere nu au fost consultați”⁶⁴. Potrivit tratatului de la Craiova, încheiat la 7 septembrie, în urma tratativelor româno-bulgare, România ceda Bulgariei Cadrilaterul, cu județele Durostor și Caliacra; se accepta, totuși, realizarea unui schimb de populație și plata de către Bulgaria a unei despăgubiri pentru bunurile abandonate de familiile plecate⁶⁵.

Dacă la începutul discuțiilor despre posibilitatea cedării de teritorii către Ungaria, Gheorghe Brătianu a optat hotărât pentru rezistență la granița de vest⁶⁶, ulterior, și-a modificat atitudinea, în funcție de evoluția factorilor politici cu care a venit în contact. Astfel, în timpul unei noi întrevederi cu Iuliu Maniu, la 20 august, politicianul liberal a formulat o soluție mai prudentă, de compromis, față de problema cedării de teritorii. Când liderul național-țărănist s-a pronunțat pentru intransigență totală, Gheorghe Brătianu a afirmat că „o mică rectificare, ar putea fi admisă”⁶⁷. Rectificarea era acceptabilă, potrivit celui care o susținea, „atât la granița de sud, cât și la cea de vest”⁶⁸. El argumenta că

⁶² După 1935, Hans Otto Roth este nevoit să accepte principiile noului program al Uniunii Germanilor din România, prin care pozițiile susținătorilor nazismului s-au întărit. În august 1940, liderul sas susținea cererile reprezentanților minorității germane, privind desconcentrarea germanilor etnici, scutirea de rechiziții, admiterea formațiunilor paramilitare de apărare, administrație proprie (Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 190, 197, 200, 202, 225, 226, 229, 230).

⁶³ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 137/1940, f. 73.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 34/1940, f. 45, 160; dosar 35/1940, f. 118, 119; dosar 137/1940, f. 74.

⁶⁵ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 353; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 442.

⁶⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 81; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 35, 36.

⁶⁷ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 137/1940, f. 113; Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 154, 155.

⁶⁸ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 337; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 137/1940, f. 60; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 34, 35.

această soluție era necesară deoarece concentrarea spre frontiera de est, pentru a opri tendințele de expansiune rusească, trebuia să fie prioritatea absolută pentru România⁶⁹. Modificarea atitudinii lui Gheorghe Brătianu față de problema cedării de teritorii poate fi explicată prin dorința istoricului de a se apropia de regele care se pronunțase, cu puțin timp în urmă, în favoarea rezistenței la granița cu Ungaria. Pe de altă parte, ideea îi fusese sugerată fruntașului liberal de conducerea Legației germane din București⁷⁰. Este posibil ca aceleași motive să-l fi determinat pe Gheorghe Brătianu să insiste pe lângă Iuliu Maniu să renunțe la proiectata adunare care urma să se desfășoare la Alba Iulia, la 22 august. El era de părere că acțiunea de rezistență din Ardeal putea să continue, fără a antrena și instiga masele. Scopul acestei acțiuni fusese de a ușura rolul delegației române în timpul tratativilor cu delegația maghiară. Gheorghe Brătianu se pronunța pentru continuarea colaborării între cele două partide politice, în sensul unei rezistențe conciliante și reverențioase față de eforturile coroanei de a rezolva, în liniște, criza. Acțiunile organizate de opoziție pentru a susține rezistența față de cedările teritoriale urmau să se organizeze și la București. În Ardeal, acțiunea lui Iuliu Maniu urma să se adreseze numai păturilor conducătoare, pentru a evita instigarea maselor. În același timp, la rugămintea regelui, Gheorghe Brătianu a intervenit pe lângă Alexandru Vaida-Voevod ca să tempereze acțiunea lui Iuliu Maniu. Vaida a replicat că va încerca acest lucru prin intermediul prietenilor comuni, pentru că relațiile sale directe cu Iuliu Maniu erau în acel moment tensionate⁷¹.

La 22 august, Gheorghe Brătianu și-a expus, în fața lui Dinu Brătianu, opinia în legătură cu arbitrajul de la Viena, susținând că cererea Germaniei nu trebuia acceptată decât ca soluție extremă și numai dacă exista siguranța că arbitrajul era binevoitor României⁷². A urmat, la 23 august, un Consiliu de Coroană la care Gheorghe Brătianu nu a participat. Consiliul a stabilit instrucțiunile pentru delegația română de la Turnu-Severin⁷³. După eșecul tratativilor de la Turnu-Severin, Mihail Manoilescu, ministrul de Externe al României, era chemat la Viena, pentru discuții cu Ribbentrop și Ciano. În paralel, regele Carol a convocat Consiliul de Coroană, pentru data de 30 august. Fusese invitat și Gheorghe Brătianu, ca unul dintre „principalii lideri de opinie”, dar aflându-se în provincie, nu a putut să participe. A luat parte însă șeful PNL, C. I. C. Brătianu, care s-a pronunțat „violent contra” acceptării arbitrajului⁷⁴. Cei care au votat pentru acceptarea arbitrajului argumentau că era mai important să se asigure continuitatea de stat, amenințată în acele împrejurări. Numărul acestora a fost mai mare, astfel încât arbitrajul a fost acceptat. În aceeași zi, a avut loc o consfătuire între Dinu Brătianu, Iuliu Maniu și

⁶⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 113.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar 137/1940, f. 54; Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 337; Petre Otu, Aurel Pentelescu *op. cit.*, p. 34.

⁷¹ Iuliu Maniu a acceptat această hotărâre cu condiția ca guvernul să continue acțiunea de rezistență (ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 242/1940, f. 4, 5; dosar 34/1940, f. 114–116; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 37, 38).

⁷² ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 34/1940, f. 162, 163.

⁷³ Instrucțiunile cereau: 1) să se obțină prealabil de la unguri acceptarea principiului etnic; să se facă un schimb de populație între cele două țări, „așa ca să nu mai rămână nici un român în Ungaria și nici un ungar în România”; 2) nicio schimbare de frontieră să nu poată avea loc decât după strămutarea efectivă a minoritarilor unguri la granița de vest și apoi să se calculeze suprafața strict necesară existenței ungarilor muncitori de pământ, cu indicarea regiunii de graniță în care s-ar face strămutarea (Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 222).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 226–244. Sabina Cantacuzino afirmă că, în acel moment, Gh. Brătianu se afla în Moldova, unde era concentrat (Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion I. C. Brătianu*, vol. II, București, Editura Albatros, 1996, p. 244, 246, 289).

Gheorghe Brătianu, la care cei trei au luat hotărârea să adopte o poziție comună: să refuze arbitrajul și să acționeze pentru răsturnarea regimului⁷⁵.

Regele a primit, apoi, în audiență, pe cei care nu reușiseră să ajungă la ședința Consiliului de Coroană din noaptea precedentă. Între aceștia s-a numărat și Gheorghe Brătianu, care a afirmat că, potrivit informațiilor sale, „arbitrajul ar fi dezastruos și că, în aceste condiții, trebuia să fie respins”⁷⁶. La ora 24, a fost convocat un nou Consiliu de Coroană pentru a-i informa pe membrii lui asupra consecințelor arbitrajului de la Viena și pentru a da „fiecăruia posibilitatea de a-și expune părerea”. Gheorghe Brătianu a participat la acest consiliu, după o absență de patru ani. În intervenția sa, fruntașul liberal a arătat că, între cele două alternative posibile (de a alege rezistența sau de a accepta arbitrajul), ar fi ales rezistența, pentru că era convins că, după acceptarea arbitrajului, urma „prăbușirea prin demoralizare, neputință și anarhie”. Analizând cele două atitudini (dușmănie sau dispreț), pe care la putea manifesta Germania față de hotărârea României de a ceda sau nu teritoriul, Gheorghe Brătianu a arătat că prefera dușmănia Reich-ului, în locul disprețului. În încheiere, vorbitorul și-a afirmat credința că „singurul fel de a păstra dreptul nostru în fața viitorului este să avem curajul să spunem Reich-ului că, așa cum a luptat el cu succes împotriva dictatului de la Versailles și Coridorului, considerăm de demnitatea și datoria noastră să desființăm acest coridor nenorocit, care taie inima țării în două și care ni se impune astăzi”⁷⁷.

Din aceeași perioadă datează și *Memoriul de protest împotriva dezmembrării României*, care este semnat de un număr mare de personalități ale vieții politice și culturale, între care se numără și Gheorghe Brătianu⁷⁸. Într-o lucrare mai târzie, din 1945, politicianul liberal afirmă că fusese însărcinat cu întocmirea acestui memoriu de C. I. C. Brătianu și de Iuliu Maniu și că o copie a acestuia fusese depusă și la Legația germană⁷⁹. Autorul memoriului arată că, pentru România, partea de sud a Dobrogei avea o importanță economică și strategică, deoarece asigura linia de comunicații București – Constanța. Totodată, acest teritoriu reprezenta un adevărat „spațiu vital” al poporului român, fiind folosit și ca un loc de adăpost pentru românii macedoneni, care nu-și mai puteau păstra ființa națională sub stăpânirea străină. Abordând problema pretențiilor Ungariei asupra teritoriului din vestul Ardealului, Gheorghe Brătianu subliniază că „granițele noastre dinspre Ungaria nu sunt [...] numai o consecință a tratatului de la Trianon, [care] n-a făcut decât să confirme realitățile etnice ale poporului român”. Modul în care a fost înfăptuită problema agrară, împrumutând „pe toți țărani fără deosebire de origine etnică și voința sașilor și a șvabilor de a rămâne în cuprinsul României” erau, în opinia istoricului, piedici serioase în calea acceptării soluției unui schimb de populații⁸⁰. În concluzie, el protesta, cu demnitate, „împotriva tendințelor de ciuntire a granițelor”, apreciind ca „o greșeală de neiertat și cea mai strigătoare nedreptate”, examinarea unilaterală a revendicărilor statelor vecine împotriva României,

⁷⁵ Petre Otu, *Gheorghe Brătianu – supravegheat*, p. 50.

⁷⁶ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 251.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 268–269.

⁷⁸ Memoriul a fost semnat de: C. I. C. Brătianu, Iuliu Maniu, G. G. Mironescu, A. C. Cuza, C. Angelescu, V. Antonescu, Ion Mihalache, Gh. Brătianu, Stelian Popescu, Al. Lapedatu, Ion Lupaș, Șt. Ciobanu, I. Costinescu, D. Ciugureanu, M. Sadoveanu, I. Petrovici, dr. N. Lupu, I. Pelivan, M. Popovici, general Rosetti, general Petala, Popovici (senatori de drept), Sichitiu (fost șef al Statului Major General), I. Popescu (fost ministru). Vezi ANIC, fond familial Brătianu, dosar 503/1940, f. 8.

⁷⁹ Gh. I. Brătianu, *Memoriu prezentat comisiei de revizuire a Universității din București*, București, 1945, p. 6; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 40.

⁸⁰ ANIC, fond familial Brătianu, dosar 503/1940, f. 3–5.

fără a se ține seama de „datele problemei românești”. Consecința probabilă semnalată de Gheorghe Brătianu era „adâncirea învrăjbirii între state și națiuni”⁸¹.

Acceptarea dictatului și „eroarea” cedării „pripite”⁸², fără luptă, a teritoriilor românești către statele vecine au determinat răzvrătirea opiniei publice. Au avut loc manifestații în București, cerându-se un guvern nou, care să lupte pentru Transilvania. La 3 septembrie, legionarii au declanșat acțiuni de protest în capitală și în unele orașe, dar forțele de ordine au intervenit, determinând eșecul încercării. Speriat de amploarea manifestărilor, regele a convocat la palat, pentru consultări, mai mulți lideri politici, între care și pe Gheorghe Brătianu. Acesta l-a sfătuit pe rege să abdice, arătându-i că purta răspunderea pierderilor teritoriale. Tot acum, în consens cu Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu a stăruit pentru proclamarea lui Mihai, fiul lui Carol, ca rege al României și pentru rechemarea în țară a reginei mame, Elena⁸³.

Interesul lui Gheorghe Brătianu pentru problema cedărilor teritoriale din vara anului 1940 nu s-a stins odată cu consumarea acestor evenimente. Acest interes a determinat, în etapa următoare, apariția unor studii, susținerea unor conferințe sau prelegeri, în care istoricul a reluat și a dezvoltat diferite aspecte ale problemei naționale. Inițiat în noiembrie 1940⁸⁴, ciclul de prelegeri publicate în volumul *Cuvinte către români*, exprimă, pe larg, concepția lui Gheorghe Brătianu asupra problemei naționale, combătând, în același timp, teoriile prin care istoriografia maghiară justifică atitudinea revizionistă a Ungariei. Este o abordare realizată de pe pozițiile omului de știință, care analizează critic, argumentele aduse de istoricii maghiari, Al. Domanovszky și Tibor Jók, în sprijinul tezelor despre națiunea maghiară⁸⁵. Constatând că „ideea ungurească de națiune se sprijină numai pe lealismul față de coroana Sfântului Ștefan”, Gheorghe Brătianu apreciază că, la români, națiunea s-a dezvoltat „ca o ființă organică”, prin apariția treptată a conștiinței comunității de limbă, a originii comune, a unității politice. Manifestată „instinctiv”⁸⁶, încă de la Mihai Viteazul, conștiința unității politice a fost, dureros, simțită de poporul român, în anul 1940, odată cu sfârșirea pământului ardelean. Concluzionând, istoricul formulează definiția națiunii: „O națiune este o conștiință națională; cât valorează una, atât însemnează cealaltă. Conștiința a ceea ce ești și hotărârea fermă de a fi este puterea cea dintâi a unui popor”⁸⁷. Cu altă ocazie, Gheorghe Brătianu releva că abordarea problemei naționale cu instrumentele geopoliti-

⁸¹ *Ibidem*, f. 6–7.

⁸² Ion Mamina, *op. cit.*, p. 226; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 380.

⁸³ Într-un articol apărut în „Curentul”, Gh. Brătianu declară: „În zorii zilei de 6 septembrie am sfătuit pe fostul rege să abdice pentru că îi lipsea, după pierderea granițelor, orice reazem moral” („Curentul”, nr. 4528, 19 septembrie 1940, p. 3; Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 291; C. Neagu, D. Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. III, București, Editura Politică, 1980, p. 179; Petre Otu, *op. cit.*, în *MI*, 1999, p. 50; idem, *Gh. I. Brătianu și exigențele situației geopolitice a României*, în *DI*, 2000, nr. 6, p. 43; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 129; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 3, București, Editura Rao, 2004, p. 301).

⁸⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, București, 1942, p. 15.

⁸⁵ Prelegerea intitulată *Ideea națională la unguri și la români*, în Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, p. 21–25.

⁸⁶ Gh. Brătianu abordase în manieră critică problema unei posibile conștiințe naționale la Mihai Viteazul, susținând că, deși aceasta nu putea fi pe deplin demonstrată, nu putea totuși să fie negată existența unui „instinct al unității” la domnitorul român (Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 156; Ion Agrigoroaiei, *Gheorghe I. Brătianu în apărarea drepturilor naționale ale poporului român*, în Ion Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian (coord.), *Români în istoria universală*, vol. III/1, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, p. 10).

⁸⁷ Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, p. 37.

ticii putea să conducă spre evidențierea nedreptății suferite de România care fusese nevoită să cedeze teritorii. În acest sens, el recomanda ca din nici o instituție să nu lipsească imaginile suprapuse ale ținuturilor locuite de români și ale granițelor țării de la momentul respectiv⁸⁸.

Încercând, din nou, să demonstreze lipsa de temei a pretențiilor revizioniste ale Ungariei față de teritoriile românești, în 1942, Gheorghe Brătianu susținea că prin fondarea Europei viitoare pe realitățile naționale, construcția ar fi fost orientată spre viitor. Dacă se acceptau însă argumente bazate pe drepturile istorice ale Coroanei Sfântului Ștefan, susținea istoricul, „suntem tentați să reconstituim Evul Mediu în secolul XX”, orientând astfel Europa spre trecut⁸⁹.

II. Gheorghe Brătianu în timpul dictaturii antonesciene

II.1. Negocieri pentru cooptarea lui Gheorghe Brătianu la guvernarea antonesciană

După Dictatul de la Viena, Germania și Italia au acordat României garanții pentru teritoriul care îi rămăsese. Ion Antonescu a fost însărcinat de rege cu formarea Consiliului de Miniștri. În condițiile în care negocierile dintre rege și Gheorghe Brătianu, pe tema formării guvernului, fuseseră atât de intense în perioada anterioară, se ridică o întrebare firească: de ce a fost preferat, în cele din urmă, Ion Antonescu? Explicația probabilă este că, pe de o parte, generalul se angajase printr-o scrisoare, trimisă regelui la 1 iulie 1940, că va încerca să salveze „ce mai este cu putință de salvat din Coroană, din ordine și din granițe”⁹⁰; iar pe de altă parte, spre deosebire de Gheorghe Brătianu, generalul avea autoritatea de a îndeplini prevederile Dictatului de la Viena, determinând armata și administrația să îi execute ordinele. Gheorghe Brătianu rămânea astfel în opoziție, cu scopul de a constitui rezerva politică necesară pentru viitor. Prin intermediul lui Ion Antonescu, regele spera să realizeze reconcilierea cu șefii mișcării legionare, cu liderii partidelor democratice și, în același timp, să utilizeze legăturile generalului cu reprezentanții Germaniei la București, pentru a le câștiga încrederea. Deși fusese arestat după scrisoarea trimisă regelui și închis la mănăstirea Bistrița⁹¹, Ion Antonescu, eliberat, a încercat, într-o primă etapă, să formeze un guvern de uniune națională, cerând colaborarea lui Dinu Brătianu, Iuliu Maniu, A. C. Cuza, Alexandru Vaida-Voevod și Gheorghe Brătianu. A fost însă refuzat, toți cei solicitați cerând abdicarea regelui. Generalul a continuat negocierile, în vederea formării unui guvern în care să intre reprezentanți ai mai multor forțe politice. A fost solicitat și Gheorghe Brătianu, oferindu-i-se vicepreședinția guvernului și conducerea Ministerului de Externe. În timpul acestor negocieri, Gheorghe Brătianu a solicitat cooptarea lui Atta Constantinescu în funcția de subsecretar de Stat⁹².

⁸⁸ Prelegerea intitulată *Geopolitica, factor educativ și național*, în Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, p. 102–104.

⁸⁹ Gh. I. Brătianu, *Romanie et Hongrie. Considérations démographiques et économiques*, Bucarest, 1942, p. 8–13.

⁹⁰ Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 284, 285; Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 333.

⁹¹ Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 333.

⁹² Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, p. 180; Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 251, 322, 331, 355. Gerhard Stelzer, consilier al Legației germane din București, nota în memoriile sale că Mihai Antonescu solicitase sprijin german pentru a atrage în cabinet personalități cu rezonanță politică, precum Gh. Brătianu (Rolf Pusch, Gerhard Stelzer, *Diplomați germani la București, 1937–1944*, București, Editura All Educațional, 2001, p. 129).

Atâta timp cât fusese vorba despre un guvern de uniune națională, Dinu Brătianu își manifestase disponibilitatea de a accepta colaborarea lui Gheorghe Brătianu și Alexandru Ottulescu la viitoarea echipă guvernamentală, în calitate de ministru al Afacerilor Străine, respectiv ministru al Economiei Naționale. A respins însă oferta, când a realizat „preponderența pe care o căpăta în guvern elementul legionar”⁹³.

Într-adevăr, situația internă era din ce în ce mai tensionată. În zilele de 3 și 5 septembrie, „Garda de Fier” a manifestat violent în diferite orașe din țară, iar liderii partidelor istorice au cerut insistent abdicarea regelui Carol. În aceste condiții, având și sprijinul reprezentantului Germaniei în România, Wilhelm Fabricius, Ion Antonescu i-a cerut regelui să abdice și să părăsească țara. La 6 septembrie, Carol a renunțat la tron în favoarea fiului său, Mihai. Dar Ion Antonescu avea o concepție proprie, naționalistă și autoritară, despre viitorul statului român, astfel încât a reușit să obțină puteri depline, în calitate de Conducător al Statului. Puterea regelui a fost redusă la atribuții cu caracter simbolic⁹⁴. Numai legionarii au acceptat să participe la guvernare, alături de general. Ei au cerut formarea unui „guvern legionar”. În urma unor negocieri dure cu Horia Sima, conducătorul legionarilor, Antonescu a reușit, la 15 septembrie, să formeze noul guvern. Ion Antonescu a devenit președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Apărării Naționale, iar „Garda de Fier” își asuma rolul de forță politică dominantă în cadrul executivului. Într-o ședință de guvern, Ion Antonescu definea, în acest sens, distribuția puterii, prin următoarele cuvinte: „[...] toată partea politică o face Mișcarea. În guvernare însă partidul nu se amestecă; nu se amestecă decât domnul Horia Sima prin raporturile directe pe care le am cu D-sa și împreună căutăm să dirijăm statul”⁹⁵. Horia Sima era vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar gardiștii controlau cinci ministere, între care cele mai importante erau Ministerul de Interne, cel al Afacerilor Externe și Ministerul Învățământului și Cultelor. Ministerul Justiției era condus de Mihai Antonescu, fost georgist, acum prieten apropiat al generalului. Odată cu formarea noului cabinet, România a fost proclamată „stat național-legionar”, în care singura mișcare politică recunoscută era „Garda de Fier”. S-a trecut la „românizarea” economiei, evreii și străinii fiind îndepărtați din structurile economice ale țării. În politica externă, România s-a aliniat total statelor cuprinse în Axa fascistă. La 23 noiembrie 1940, Ion Antonescu a semnat Pactul Tripartit, iar la 4 decembrie, a semnat un acord economic pe 10 ani cu Germania⁹⁶.

Gheorghe Brătianu a păstrat contactele cu guvernul nou format, prin intermediul lui Mihai Antonescu. Peste ani, Gheorghe Brătianu va mărturisi că a menținut aceste contacte pentru a frâna, pe cât posibil, excesele regimului legionar, cerându-i în același timp lui Mihai Antonescu să rămână în guvern, pentru a rezista acelorasi presiuni⁹⁷. Pentru moment, fruntașul liberal s-a mulțumit să demonstreze că răspunderile pentru pierderile teritoriale nu reveneau întregii națiuni, că abuzurile fostului regim trebuiau pedepsite, dar

⁹³ Fragment din stenograma unui discurs susținut de Dinu Brătianu la 14 februarie 1941 (Gheorghe Buzatu, *Istorie interzisă*, Craiova, Editura Curierul Doljean, 1990, p. 128; *** *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, București, Editura Saeculum, Editura Europa Nova, 1997, p. 344, 346). Andreas Hillgruber precizează că refuzul lui Gh. Brătianu de a intra în guvern, în acest moment, a fost determinat și de divergențele sale personale cu Mihai Antonescu (Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 129).

⁹⁴ S-a menținut însă dreptul regelui de a numi președintele Consiliului de Miniștri (Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins *et al.*, *op. cit.*, p. 454; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 449).

⁹⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 359.

⁹⁶ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 404.

⁹⁷ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 7; *** *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, București, Editura Saeculum, Editura Europa Nova, 1997, p. 348, 349.

că nu era momentul favorabil unor asemenea răfuieți. Era un apel destinat opiniei publice, îndemnată să-și păstreze calmul și încrederea în destinul neamului românesc⁹⁸.

Realitatea istorică atestă că Gheorghe Brătianu a fost un intermediar între guvernul condus de generalul Antonescu și principalele partide de opoziție, în special pentru Partidul Național Liberal, dar uneori și pentru Partidul Național Țărănesc, păstrând, în același timp, o atitudine rezervată față de noul guvern⁹⁹. Rolul asumat de el avea o importanță deosebită, pentru că șeful PNL, Dinu Brătianu, a întrerupt total contactele personale cu Ion și cu Mihai Antonescu, în timpul guvernării național-legionare¹⁰⁰. Potrivit declarațiilor lui Gheorghe Brătianu, adoptarea unei atitudini rezervate față de guvernul național-legionar fusese hotărâtă într-o consfătuire liberală desfășurată la 16 octombrie 1940. Această orientare era și în asentimentul conducerii național-țărăniste, în special a lui Iuliu Maniu. Ca și liderul național-țărănist, Gheorghe Brătianu considera că regimul național-legionar fusese impus de o anumită conjunctură internațională, iar schimbarea lui era normală să se producă în momentul în care această conjunctură lua altă înfățișare. Acest punct de vedere nu era împărtășit de toți liberalii, unii crezând în oportunitatea unei opoziții mai accentuate a partidelor față de regimul național-legionar¹⁰¹.

Guvernul nou creat era, în fapt, un hibrid din care făceau parte militari, politicieni de dreapta și legionari. În interiorul lui, conflictele erau latente. După o scurtă perioadă, în care mișcarea legionară și-a consolidat poziția, alunecând în același timp spre radicalism, s-a ajuns, în noiembrie 1940, la violențele legionare de la închisoarea Jilava, în timpul cărora au fost executați 64 de prizonieri (foști demnitari). Potrivit ministrului legionar al Afacerilor Externe, Mihail Sturdza, „aceștia erau singurii din cei câteva sute de vinovați, pe care guvernul național-legionar hotărâse să-i judece”¹⁰². Tot acum, au fost uciși Nicolae Iorga și Virgil Madgearu. Gheorghe Brătianu a participat la funeraliile marelui istoric Nicolae Iorga și, în ziua următoare, a condamnat asasinatul comis, vorbind în fața studenților¹⁰³.

În aceste împrejurări, îngrijorat de presiunea exercitată de legionari în guvern, Mihai Antonescu i-a arătat lui Gheorghe Brătianu că era necesar „să dea și alții concursul pentru ca să poată să reziste și regimul d-lui general Antonescu”. Frunzașul liberal a respins însă propunerea, admitând o posibilă intrare în guvern mai târziu, dacă împrejurările aveau să o ceară¹⁰⁴.

Violențele legionare au creat o atmosferă tensionată, astfel încât Gheorghe Brătianu notează: „A fost o perioadă în acest timp în care a fost sfătuit să nu stau acasă”. Ca atare, autoritățile au însărcinat patru soldați cu protecția lui¹⁰⁵. Se știe că legionarii au încercat să dobândească controlul asupra poliției și armatei și au creat poliția legionară. Horia Sima a cerut ca puterea să fie exercitată exclusiv de legionari și să înceteze

⁹⁸ „Curentul”, nr. 4516, 7 septembrie 1940, p. 2; nr. 4528; 19 septembrie 1940, p. 3.

⁹⁹ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 62, 63; *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 323, 353.

¹⁰⁰ Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 239.

¹⁰¹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. I, f. 54, 77.

¹⁰² Mihail Sturdza, *op. cit.*, p. 203.

¹⁰³ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion I. C. Brătianu*, vol. II, București, Editura Albatros, 1996, p. 302; Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 7; Cornelia Bodea, *Profesorul Gheorghe I. Brătianu – așa cum l-am cunoscut*, în *MSȘIA*, tom XXIII/1998, p. 11; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 64; Victor Spinei (coord.), *Confluente istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, p. 326.

¹⁰⁴ *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 348, 349.

¹⁰⁵ *Ibidem*; Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 304; Victor Spinei (coord.), *op. cit.*, p. 326.

activitatea politică a oricăror alte grupări. A criticat sistemul economiei liberale a României, cerând aplicarea în economie a principiilor național-socialismului german, esența acestora fiind, în fond, centralizarea. Hotărât să pună capăt exceselor legionare, Antonescu l-a consultat pe Hitler, acuzându-i pe legionari că aduseseră țara în pragul anarhiei. Asigurându-și sprijinul lui Hitler, Antonescu a simulat cedarea în fața pretențiilor gardiștilor, dar la 22 ianuarie 1941, când legionarii au declanșat „rebeliunea”, încercând să preia singuri puterea, a trimis armata împotriva lor. Cum legionarii nu au primit sprijinul așteptat al forțelor germane din România, s-au predat în fața armatei, iar conducătorii lor au părăsit țara.

Revenind la activitatea politică desfășurată de Gheorghe Brătianu, informațiile există doar pentru luna ianuarie 1941, în timpul și imediat după rebeliunea legionară. Sabina Cantacuzino relatează, în memoriile sale, că, în ziua de 22 ianuarie, în timpul unei întrevederi între Dinu și Gheorghe Brătianu cu Iuliu Maniu, a sosit un trimis al regelui Mihai ca să le ceară sfatul în legătură cu poziția pe care trebuia să o adopte acesta: să fie sau nu arbitru între generalul Antonescu și șeful legionarilor. Sfatul dat de liderii opoziției a fost ca regele să nu se amestece, lăsându-l pe general să rezolve diferendul cum socotea mai potrivit, cu sau fără sprijinul Germaniei¹⁰⁶.

La 24 ianuarie 1941, a avut loc o întrunire la care au participat fruntași liberali, precum Gheorghe Brătianu, Constantin Angelescu, M. Djuvara, Vasile Sassu, Gh. Slama și N. Constantinescu-Bordeni. S-a discutat situația politică internă. Participanții au aprobat măsurile luate de Ion Antonescu față de rebeli, hotărând că, dacă erau consultați, urmau să se implice în reorganizarea statului. O nouă consfătuire a fruntașilor liberali, desfășurată la 26 ianuarie, s-a încheiat cu hotărârea de a se trimite o scrisoare generalului Antonescu, prin care să-l anunțe că, fără a colabora la guvern, Partidul Liberal aproba activitatea Conducătorului Statului pentru pacificarea țării¹⁰⁷. Gheorghe Brătianu a semnat, de asemenea, alături de alte personalități cultural-politice, o scrisoare adresată lui Ion Antonescu, prin care profesorii Facultății de Filozofie și Litere din București își exprimau mulțumirea pentru modul în care fusese restabilită ordinea în țară¹⁰⁸.

După înfrângerea rebeliunii legionare, Ion Antonescu a încercat să formeze un guvern de uniune națională. I-a cerut și lui Gheorghe Brătianu să colaboreze la noul guvern, dar acesta a refuzat, așa cum au făcut toți ceilalți lideri politici solicitați. Ei au fost unanim de acord că numai un guvern de generali și înalți funcționari putea face față situației. Un astfel de guvern s-a format la 27 ianuarie 1941¹⁰⁹. După câțiva timp, în martie 1941, Gheorghe Brătianu declara că se abținuse – deși colaborarea sa la guvernare era dorită atât de generalul Antonescu, cât și de unele cercuri germane – din dorința de a nu indispuce pe Dinu Brătianu, printr-o acțiune care ar fi putut să apară ca una personală. Nu avea nici siguranța că procedând altfel ar fi rezolvat problema reîntregirii hotarelor, argument hotărâtor pentru colaborarea sa la guvernare¹¹⁰.

Învingător în confruntarea cu legionarii și având puteri depline, Antonescu a vrut să instaureze în țară o ordine similară celei militare. A impus un regim dictatorial, sprijinit pe armată, o ordine rigidă, bazată pe reglementări foarte detaliate și pe o severitate excesivă. Lipsa unei ideologii proprii și a unui partid politic pe care să se sprijine regimul diferențiază dictatura militară antonesciană de dictatura lui Hitler sau

¹⁰⁶ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 309; Victor Spinei (coord.), *op. cit.*, p. 327.

¹⁰⁷ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 126/1941, f. 2, 4.

¹⁰⁸ Victor Spinei (coord.), *op. cit.*, p. 327.

¹⁰⁹ *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, p. 196, 345; Keith Hitchis, *op. cit.*, p. 463.

¹¹⁰ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 126/1941, f. 24.

de cea a lui Mussolini. Acest regim nu se baza pe mase sau pe politicieni, ci pe armată și pe aparatul de siguranță. Controlul exercitat de stat s-a regăsit în militarizarea întreprinderilor sau impunerea unor servicii obligatorii de muncă populației rurale au fost numai câteva din măsurile introduse de autoritățile antonesciene, prin decrete referitoare la situația economică. Naționalismul și antisemitismul s-au manifestat, în special, în prima parte a regimului antonescian, în perioada 1940–1942. După recuperarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, autoritățile au trecut la deportarea evreilor, intensificată după ocuparea Transnistriei de către armata română. Pe plan extern, Antonescu a strâns legăturile cu Germania, declarând că România se afla în Axă din motive de conștiință. Generalul se simțea obligat față de germanii care îl susținuseră în momentele preluării puterii, în iulie 1940. Totuși, din punct de vedere afectiv, Ion Antonescu nu era progerman. Sentimental, el era legat de Franța și Anglia, dar modificarea drastică a situației internaționale l-a convins că interesele României cereau imperios reorientarea politicii sale spre țările Axei. Din acest punct de vedere, el își definea poziția astfel: „Sunt alături de germani în conflictul cu rușii, sunt neutru în conflictul dintre germani și englezi, sunt de partea americanilor în războiul lor cu japonezii”¹¹¹.

Dictatura impusă de Antonescu a avut anumite limite: au fost tolerate contactele și discuțiile în cadrul opoziției, iar Conducătorul Statului primea memoriile care îi erau adresate de șefii acesteia, răspunzându-le amănunțit¹¹². În aceste împrejurări, a fost posibilă o reuniune a foștilor fruntași georgiști, la locuința lui Constantin Toma, în mai 1941. Foștii georgiști l-au criticat în mod deosebit pe Mihai Antonescu pentru poziția adoptată în cadrul guvernului antonescian, acuzându-l că „își ia pe încetul rolul lui Urdăreanu”¹¹³.

În iunie 1941, înainte de declanșarea războiului împotriva URSS, Mihai Antonescu i-a oferit din nou lui Gheorghe Brătianu și Ion Mihalache posibilitatea de a participa la guvernare. Cunoscând opoziția lui Dinu Brătianu față de orice acțiune ostilă URSS, inclusiv față de ideea recuperării prin război a teritoriilor pierdute, Gheorghe Brătianu i-a cerut lui Mihai Antonescu să intervină pe lângă șeful Partidului Liberal, pentru a obține acceptul acestuia privind participarea sa la un eventual nou guvern. Cum Dinu Brătianu nu și-a modificat poziția, Gh. Brătianu s-a conformat atitudinii președintelui partidului¹¹⁴. În august 1941, a avut loc în PNL o acțiune de reorganizare¹¹⁵, determinată de renunțarea dr. Costinescu la conducerea Biroului de informații al PNL, din cauza unor divergențe de opinii pe care acesta le avea cu Dinu Brătianu. În acest context, la 24 august, a avut loc o consfătuire a fruntașilor liberali la moșia lui Gheorghe Brătianu de la Rătești-Argeș. Arătând că era nemulțumit de felul în care se desfășura politica românească în acel moment, istoricul a declarat că nu dorea să reintre în viața politică, păstrând „o atitudine de strictă expectativă”¹¹⁶. În consecință, Atta Constantinescu a preluat conducerea Biroului de informații al PNL, iar Gh. Teodorescu-Cealâcu a fost

¹¹¹ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 370.

¹¹² Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins *et al.*, *op. cit.*, p. 458; Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 368–370.

¹¹³ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. I, f. 201.

¹¹⁴ *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 345, 363, 364; Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 9; Petre Otu, *Gheorghe Brătianu – supravegheat*, p. 84.

¹¹⁵ Acțiunea de reorganizare a PNL fusese prevăzută de Gh. Brătianu încă din noiembrie 1940, când îi declarase lui Al. Lapedatu că „în momentul când reorganizarea mișcării legionare va fi socotită terminată, se va autoriza și o reorganizare a celor două partide care vor constitui o rezervă pentru țară, în cazul când evenimentele interne vor lua altă înfățișare” (Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. I, f. 81, 194).

¹¹⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 126/1941, f. 47.

numit președinte al tineretului universitar. Totuși, Gheorghe Brătianu și-a manifestat, în fața partizanilor săi de la Facultățile de Litere și Drept, intenția de a explica tineretului universitar atitudinea sa politică. Într-adevăr, în octombrie 1941, întrebat de studenți și de partizanii săi politici dacă ar accepta să formeze un nou guvern, a răspuns că va refuza categoric orice propunere în acest sens. Explicându-și refuzul, liderul liberal preciza că nu dispunea de elemente capabile, cu care să formeze guvernul, deoarece conducerea liberală nu își dădea aprobarea. Divergențele între el și conducerea PNL se datorau, mai ales, atitudinii diferite față de politica externă a României. Astfel, o parte din cercurile liberale își exprimase temerea că dorința lui Gheorghe Brătianu de a vorbi în fața tineretului PNL despre colaborarea militară dintre România și țările Axei va crea neîncredere în acțiunile sale politice de viitor¹¹⁷.

Gheorghe Brătianu și-a menținut refuzul și atunci când a discutat cu Victor Papacostea eventuala participare la formarea unui guvern de uniune națională, în noiembrie 1941. Prezența istoricului într-un astfel de guvern era dorită atât de Ion Antonescu, devenit între timp mareșal¹¹⁸, cât și de membrii familiei Brătianu, care acționau pentru a-l convinge, prin intermediul văduvei tatălui său, Eliza Brătianu. Ion Antonescu spera ca prin prestigiul numelui de Brătianu să poată realiza mobilizarea generală și să trimită, în primăvară, trupe noi, în sprijinul Germaniei¹¹⁹.

Potrivit unei declarații mai târzii, Gheorghe Brătianu s-a hotărât să acționeze pe două planuri: pe de o parte prin publicații, care s-au constituit în importante studii cu caracter istoric, prin care a încercat să apere „în toate direcțiile și la toate granițele drepturile istorice ale țării, ca o documentare pentru viitoarea conferință de pace”, iar pe de altă parte, prin întrevederi repetate cu Mihai Antonescu și chiar cu mareșalul Antonescu, pentru a le aduce la cunoștință punctele de vedere ale opoziției¹²⁰. Totuși, și după această dată, au mai existat încercări de a-l convinge pe Gheorghe Brătianu să colaboreze la guvernare, în mai 1942, când mareșalul Antonescu i-a oferit frunzașului liberal vicepreședinția Consiliului de Miniștri și conducerea Ministerului de Externe. Gheorghe Brătianu a adus la cunoștința mareșalului condițiile în care ar fi acceptat colaborarea la guvernare: în primul rând, să aibă rolul unui prim-ministru adevărat, să își aleagă singur colaboratorii, chiar dacă ar accepta să primească de la Conducătorul Statului obiectivele de politică internă și externă și, nu în ultimul rând, în politica externă, să consolideze colaborarea cu Germania și Italia, fără a accepta servitutea sau protectoratul din partea acestora. Cum condițiile nu i-au fost acceptate, Gheorghe Brătianu a refuzat, din nou, propunerea de a colabora la guvernare¹²¹.

II.2. Participarea lui Gheorghe Brătianu la acțiunile de sprijinire a românilor din Transilvania (1940–1942)

În vara anului 1940, menținerea României Mari, așa cum fusese creată prin tratatele de la sfârșitul Primului Război Mondial, părea serios periclitată. Cum la 15 iulie, Hitler l-a informat pe Carol că ar putea să ofere garanții României numai după ce vor fi rezolvate problemele de frontieră cu Ungaria și Bulgaria, Iuliu Maniu a constituit

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 50, 51, 53, 54, 57.

¹¹⁸ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 405.

¹¹⁹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 262.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, f. 262.

¹²¹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 25/1942, f. 13; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 86.

Comitetul pentru salvarea Ardealului, declanșând acțiunea pentru apărarea acestei provincii. Din Comitet făceau parte fruntași național-țărăniști, dar și reprezentanți ai sașilor, în frunte cu Hans Otto Roth¹²². Iuliu Maniu le cerea lui Dinu și Gheorghe Brătianu să adere la acest Comitet, alături de Ion Mihalache și dr. Lupu, pentru că, în opinia liderului național-țărănist, ei reprezentau „unanimitatea conștiințelor românilor din regat”¹²³. Fruntașii național-țărăniști preconizau organizarea unei adunări de protest la Cluj și redactarea unui memoriu împotriva arestării lui Antonescu. Iuliu Maniu a sugerat că cel care ar fi putut asigura cooperarea liberalilor la aceste acțiuni era Gheorghe Brătianu. Fruntașii național-țărăniști doreau ca prin aceste acțiuni să demonstreze că acțiunea lor în Ardeal nu avea caracter autonom, fiind susținută de fruntașii vieții politice de la București¹²⁴.

În octombrie 1940, Gheorghe Brătianu a participat la organizarea Asociației „Pro Transilvania”. Cu adepți în Capitală, în Ardeal și în Banat, asociația îl avea ca președinte pe Iuliu Maniu, ca vicepreședinti pe Gheorghe Brătianu și Ion Mihalache, iar ca secretar general pe Ghiță Pop. Între membrii săi se numărau personalități ale vieții politice și culturale ca V. P. Sassu, Valer Roman sau Em. Antonescu¹²⁵. Conform statutelor asociației, scopul ei era „promovarea intereselor naționale, culturale, sociale și economice ale românilor de peste munți”. Ea își propunea „să întemeieze instituții economice, sociale și culturale, să organizeze conferințe, să publice periodice și să înființeze secțiuni speciale, care să desfășoare orice altă activitate necesară pentru realizarea scopului”. Constatând că asociația nu-și propunea scopuri politice, autoritățile îndreptățite îi acordă personalitatea juridică, în noiembrie 1940. Imediat după constituire, asociația a fost asaltată însă de memoriile ale românilor aflați în zona anexată de Ungaria, iar membrii asociației și-au exprimat dorința de a organiza acțiuni împotriva maghiarilor¹²⁶. A intervenit cererea guvernului pe lângă președintele asociației, Iuliu Maniu, de a aștepta rezultatul acțiunilor diplomatice desfășurate în sprijinul românilor din Transilvania, astfel încât, în noiembrie 1940, o notă informativă a poliției consemna faptul că activitatea asociației stagnează. Totuși, la începutul lunii, Gheorghe Brătianu și Ghiță Pop lucrau la redactarea unui comunicat-apel, din partea asociației către țară¹²⁷. Apreciind că aceasta avea „scopul de a răsturna o stare de lucruri admise de țara noastră, în urma arbitrajului de la Viena”, autoritățile îi retrag personalitatea juridică. Ca răspuns, Iuliu Maniu înaintează acțiune la Curtea de Apel împotriva dizolvării personalității juridice a asociației. Cererile înaintate Curții de Apel au fost semnate și de vicepreședintii Asociației „Pro Transilvania”, deci și de Gheorghe Brătianu. Nemulțumiți de dizolvarea asociației, cei trei au înaintat o scrisoare de protest generalului Ion Antonescu¹²⁸. Activitatea Asociației „Pro Transilvania” s-a intensificat în cursul anului 1942, când s-au înregistrat înscrieri noi. Corneliu Coposu a adus în capitală știrea că cercurile național-țărăniști intenționau să reunească toate asociațiile culturale, sociale și muncitorești în Asociația „Pro Transilvania”, pentru „a forma un singur bloc de luptă împotriva acțiunii maghiarilor”¹²⁹. În iulie 1942, Asociația „Pro Transilvania”, care colabora cu Comitetul refugiaților ardeleni, înființase pe teritoriul cedat al Ardealului

¹²² ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 29/1940, f. 145.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*, dosar 29/1940, f. 176, 177; dosar 35/1940, f. 78.

¹²⁵ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 67; Victor Spinei (coord.), *op. cit.*, p. 320.

¹²⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 227/1941, f. 9, 19, 20.

¹²⁷ *Ibidem*, dosar 116/1940, f. 27, 28; dosar 137/1940, f. 233.

¹²⁸ *Ibidem*, dosar 231/1940, f. 31; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 69.

¹²⁹ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 116/1940, f. 31, 32.

12 filiale. Pe teritoriul țării, asociația avea centre la Brașov, Călărași, Caransebeș, Hunedoara, Timișoara, Deva, Lugoj și Arad. Liga Culturală își punea sediile la dispoziția organizațiilor „Pro Transilvania”, pentru a se organiza șezători culturale, de două ori pe lună. Se urmărea înscrierea tuturor membrilor din conducerea refugiaților ardeleni în cadrul acțiunii conduse de Iuliu Maniu, „care singură va putea recăpăta Ardealul de Nord”¹³⁰. Interesul lui Gh. Brătianu pentru activitatea asociației este atestat și prin recomandarea, făcută, în august 1942, fostului său amic politic, Constantin Toma, de a păstra o rezervă în privința colaborării cu național-țărăniștii, pe orice altă temă, decât aceea a Transilvaniei¹³¹. Acțiunea înaintată Curții de Apel de conducerea asociației, împotriva dizolvării personalității sale juridice, a fost respinsă, în contencios administrativ, în februarie 1943¹³².

II.3. Revigorarea activității politice a lui Gheorghe Brătianu (1942–1943)

Sfârșitul verii anului 1942 avea să marcheze modificarea atitudinii fruntașului liberal față de viața politică. Sfătuit de Goebbels, dar având și acordul conducerii liberale, Gheorghe Brătianu părea hotărât să reentre în viața politică și să-și dea concursul guvernului; deși își exprima neîncrederea față de Conducătorul Statului și față de secundul acestuia, fostul fruntaș georgist Mihai Antonescu, explicând că politica celui din urmă nu era în asentimentul său¹³³. O primă direcție de reactivare politică, în vara anului 1942, a fost aceea care viza reorganizarea Partidului Liberal. Gheorghe Brătianu era implicat în acest demers, desfășurat temporar, în iulie 1942, în cadrul Societății de Cultură Național-Liberală¹³⁴. Reorganizarea partidului presupunea și „împăcarea cu hașiștii și grupul «Părerii Libere»”. În același timp, fruntașul liberal se ocupa cu alcătuirea unui nou program al grupării liberale, încercând să elimine din doctrina acesteia „tot ce a fost perimat de vreme” și să găsească soluții pentru problemele cele mai grave din acele momente. Se vorbea și despre însărcinarea primită de Gheorghe Brătianu, Constantin Angelescu și Bebe Brătianu, de la biroul PNL, de a se ocupa de reorganizarea tineretului liberal¹³⁵. Tineretul liberal întocmise un memoriu în care erau analizate motivele care făceau necesară o anumită primenire în PNL: neglijarea propagandei, scăderea calitativă a activității depuse de cadrele liberale în teritoriu și lipsa unei organizări sistematice a tineretului liberal. Tinerii liberali sugerau numele câtorva dintre cei care urmau să preia funcții de conducere în organizația de tineret: M. Fărcășanu, P. Zotta, S. Cristofovici, M. Livezeanu sau Ion I. Dumitrescu¹³⁶.

Sfârșitul anului 1942 punea în evidență frământările din rândurile liberalilor. Reprezentanți ai grupurilor „H” și „Părerii Libere” au luat legătura cu Gheorghe Brătianu, căruia i-au propus „colaborarea pe baze noi”¹³⁷. Se dorea o apropiere a foștilor georgiști de cele două grupări, în scopul creării unei formațiuni politice noi. Dezvoltând ideea,

¹³⁰ *Ibidem*, dosar 138/1942, f. 52, 56, 62, 64.

¹³¹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 285.

¹³² ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 227/1941, f. 138, 151, 157; Asociația „Pro Transilvania” se afla și în atenția conducerii Reich-ului. Unul din oficialii Legației germane din București, von Ritgen, a cerut lămuriri lui Gh. Brătianu în legătură cu situația asociației (Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 50).

¹³³ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 288, 290, 292.

¹³⁴ *Ibidem*, f. 333.

¹³⁵ *Ibidem*, vol. 6, f. 50, 61.

¹³⁶ ANIC, fond familial Brătianu, dosar 496/1942, f. 1–3.

¹³⁷ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 61; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 86, 87.

Gheorghe Tătărescu propunea ca formațiunea să reprezinte o nouă încercare de constituire a unei „Uniuni Sacre” a tuturor partidelor politice, pentru a pregăti desprinderea țării din războiul împotriva URSS. Organismul propus urma să reprezinte, în același timp, o alianță politică, capabilă să preia conducerea țării după înlăturarea lui Ion Antonescu. Șefii PNL și a PNTJ nu mai doreau însă ca Gheorghe Tătărescu să aspire la un rol de lider și, prin urmare, au respins propunerea, în martie 1943. Se vehicula ideea ca Gheorghe Brătianu să fie numit în fruntea PNL dinist¹³⁸. Într-adevăr, în comitetul restrâns al fruntașilor liberali se discuta problema succesiunii la șefia partidului. În timp ce Eliza Brătianu susținea, în februarie 1943, ideea ca șefia partidului să-i revină lui Gheorghe Brătianu, dr. Angelescu și V. Sassu s-au opus cu vehemență, afirmând că nu aveau încredere în capacitățile de om politic ale istoricului¹³⁹. La rândul său, Valeriu Bulgaru, fost fruntaș georgist, activa în cercurile tineretului liberal, susținându-l pe Gheorghe Brătianu. Abordând și problema conducerii tineretului liberal, Eliza Brătianu a venit cu propunerea de „a se infuza sânge nou partidului, [...] deoarece [acesta] ar duce lipsă de cadre tinere”¹⁴⁰. A fost luată în discuție și posibilitatea reprimirii „elementelor rătăcite”, cum erau considerați adepții lui Gheorghe Tătărescu, dar și cooptarea unor elemente din lumea universitară. Foștii georgiști, Valeriu Bulgaru, Nicolae Constantinescu-Bordeni și cei grupați în jurul lui Constantin Toma au condiționat acceptarea acestei soluții de „renunțarea anticipată și formală la președinție din partea lui Gheorghe Tătărescu”. Potrivit foștilor georgiști, președinția PNL trebuia să fie rezervată lui Gheorghe Brătianu¹⁴¹. La rândul său, istoricul a respins apropierea de fostul prim ministru, despre care afirma că „[Gh. Tătărescu] nu reprezintă pe nimeni azi, iar ieri a fost primul ministru al regelui Carol al II-lea și nu al țării, nereprezentând [...] vechiul Partid Liberal”¹⁴². Mai mult, el aprecia că Gheorghe Tătărescu nu ar fi început acțiunea de scindare a Partidului Liberal, dacă nu ar fi avut sprijinul deplin al lui Mihai Antonescu. Se reliefa astfel o nouă atitudine a celui care urma să devină președinte al PNL, față de fostul său tovarăș politic, Mihai Antonescu, și, în același timp, o delimitare clară de mareșalul Antonescu și de regimul politic impus de acesta. Scopul acestei manevre părea a fi plasarea partidului într-o poziție care să îi permită preluarea puterii în momentul cel mai oportun, pentru a forma un guvern „de tranziție și încheiere a păcii”¹⁴³. Aceasta este concluzia spre care conduce, de altfel, și prezența mareșalului Antonescu, la ședința de primire în Academie a lui Gheorghe Brătianu, în mai 1943. Oamenii politici au interpretat faptul ca având „un sens politic adânc” și au apreciat că „Gheorghe Brătianu va juca un rol politic într-o «eventualitate N»”¹⁴⁴.

Aceeași impresie a rezultat și din faptul că, în iunie 1943, Dinu Brătianu l-a numit pe nepotul său în fruntea PNL, precizând că, în momentul când situația o va permite, această desemnare se va face și în mod oficial. Până atunci, îi ruga pe liderii liberali să răspândească această informație „de la om la om”. Totuși, numirea lui Gheorghe Brătianu la conducerea PNL, în iunie 1943, a fost condiționată de alegerea lui Dinu Brătianu ca

¹³⁸ Victor Spinei (coord.), *op. cit.*, p. 336; Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 20–22.

¹³⁹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 1, f. 311. În martie 1943, notele informative ale poliției consemnează faptul că bătrânii liberali afirmau că Gh. Brătianu „vrea să opereze o nouă scindare a partidului, ca în 1930”. Ei amenințau că, în acest caz, vor propune excluderea lui definitivă din partid (Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 67).

¹⁴⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 312.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 312, 315, 316.

¹⁴² *Ibidem*, vol. 3, f. 10, 32, 54; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 89.

¹⁴³ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 55.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 44.

președinte onorific al partidului. V. Sassu aprecia că această condiție fusese „o abilitate” a lui Dinu Brătianu, care și-a pus, astfel, la adăpost întreprinderile, trecând răspunderea politică lui Gheorghe Brătianu. Fruntașul liberal aprecia, de asemenea, că prin manevra sa Dinu Brătianu i-a dat o replică puternică lui Gheorghe Tătărescu, satisfăcând și ambiția lui Gheorghe Brătianu¹⁴⁵.

Aceasta era situația în interiorul PNL, în iunie 1943, când mareșalul Antonescu dădea aprobarea ca vechile partide politice, PNL și PNȚ, să își reactiveze discret organizațiile județene. În acest context, o notă informativă a poliției afirma că: „PNL de sub șefia noului ei șef, dl Gheorghe Brătianu, s-a pus în legătură cu organizațiile de la orașe și sate”. Aceeași știre era difuzată și în legătură cu „acei oameni care i-au mai rămas devotați” lui Gheorghe Tătărescu¹⁴⁶. În vara anului 1943, prezența lui Gheorghe Brătianu la conducerea PNL se manifestă prin stabilirea unui plan vast de reorganizare a cadrelor liberale din toată țara. O parte a tineretului Partidului Național Liberal, aflată sub influența grupului Fotino – Fărcășanu – Bumbesti, refuză totuși să accepte indicațiile privind organizarea, date de Gheorghe Brătianu, reproșându-i „reacționarismul”, atitudinea față de URSS și față de aliați¹⁴⁷. Gheorghe Brătianu explica acuzația de „reacționarism” care i se aducea pe seama dorinței sale de a pune partidul „pe linia tradițională, [...] de centru-stânga”, în materie socială. Apreciind că aceasta fusese orientarea „de la începuturile partidului și până la moartea lui Ionel Brătianu”, istoricul liberal se declara de acord cu cei care considerau necesară „o revizuire a vechiului liberalism și o punere a lui în conformitate cu noile cerințe social-politice”. Grupul tineretului liberal, care se opunea preluării conducerii de către Gheorghe Brătianu, intenționa să creeze în partid „nucleul unei mișcări de stânga”, cu scopul de a adopta directive „de stânga socială în politica internă și de apropiere de Rusia în politica externă”¹⁴⁸.

Direcția pe care se desfășura reorganizarea cadrelor liberale sub conducerea lui Gheorghe Brătianu pare a fi precizată în cursul unor consfătuiri desfășurate la Alba Iulia și la Turda, în casa fostului fruntaș georgist Vasile Vlăsa, la sfârșitul lunii august 1943. Cu această ocazie, Gheorghe Brătianu arată că, în cursul lunilor iulie și august, a fost „perfectată fuziunea între vechii liberali (Dinu Brătianu) și partidul georgist”, cei doi șefi ajungând la unitate de vederi atât în problema politicii interne, cât și asupra modului în care va fi rezolvată viitoarea criză de guvern.

Potrivit lui Gheorghe Brătianu, Partidul Liberal va fi chemat să conducă destinele țării, ajutat de Anglia și de America. Începea să se facă simțit, în atitudinea lui Gh. Brătianu, efortul de a câștiga simpatia cercurilor anglo-franceze. Pentru că acestea au negat orice posibilitate de colaborare cu istoricul, despre care W. Churchill spunea că avusese o atitudine germanofilă¹⁴⁹, fruntașii liberali au început să se îndoiască de posibilitatea ca, în viitor, Gheorghe Brătianu să joace un rol politic important. Trecerea în revistă a acestor circumstanțe ne determină să afirmăm că anul 1943, an „de culme în viața istoricului Gheorghe I. Brătianu”¹⁵⁰, a fost și anul în care s-au manifestat primele semnale clare că, din punct de vedere politic, acțiunea fruntașului liberal era contestată, atât în rândul liberalilor, cât și la nivelul conducerii statelor occidentale.

¹⁴⁵ *Ibidem*, vol. 1, f. 307; vol. 3, f. 52; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 210/1942, f. 103; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁴⁶ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 210/1942, f. 85.

¹⁴⁷ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 54, 85, 86, 88.

¹⁴⁸ *Ibidem*, vol. 6, f. 74.

¹⁴⁹ *Ibidem*, vol. 3, f. 95, 211–213.

¹⁵⁰ Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 34.

Totuși, sfârșitul lui 1943 îl găsea pe Gheorghe Brătianu deosebit de ocupat cu organizarea Partidului Liberal și cu fixarea liniilor generale ale programului care trebuia să reprezinte baza ideologică a partidului¹⁵¹. Ba mai mult, exista încă o coeziune a membrilor fostului partid georgist, a cărui organizație ieșeană se întrunea într-o consfătuire, în decembrie 1943¹⁵². Menținerea legăturilor între unii dintre foștii georgiști a determinat, probabil, autoritățile să inițieze, în toamna anului 1943, acțiunea de supraveghere a lui Gheorghe Brătianu, la locuința sa din București, din str. Popa Chitu, nr. 26. Scopul acestei acțiuni, de a stabili dacă fruntașul liberal întreține legături cu un anume colonel Zadik, nu a putut fi confirmat¹⁵³, în ciuda unei supravegheri îndelungate a politicianului liberal.

II.4. Rolul lui Gheorghe Brătianu în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 23 august 1944

Începutul anului 1944 găsea opoziția fragmentată. În fața partidelor istorice se puneau probleme grave, între care cea mai stringentă părea a fi necesitatea unei colaborări cu forțele de stânga, în vederea salvării statului român. La 12 și 13 ianuarie, au avut loc întruniri ale fruntașilor liberali, la Dinu și apoi la Gheorghe Brătianu, pentru a stabili raporturile PNL cu gruparea tătăresciană și pentru studierea posibilității de a forma un „Front Unic al Democrației”. La întâlnirea din casa lui Gheorghe Brătianu au participat, alături de istoric, Dinu Brătianu, Ion Costinescu, Tancred Constantinescu, Constantin Angelescu și Mircea Djuvara. Gheorghe Brătianu a formulat rezerve față de colaborarea cu Gheorghe Tătărescu¹⁵⁴.

O nouă întâlnire, de data aceasta între Iuliu Maniu și Barbu Știrbei, desfășurată la 26 ianuarie 1944, a avut același scop, de a discuta „înfăptuirea unui front al elementelor democratice din țară”. Cu această ocazie, s-a afirmat că liberalii nu prezentau unitate de vederi, deoarece „în partidul dinist dl George Brătianu și cu toți prietenii săi constituie un element distonant”, în timp ce în gruparea lui Gheorghe Tătărescu, grupările „H” și „Părerii Libere” aveau opinii diferite de cele ale fostului prim ministru¹⁵⁵. Pentru moment, concluzia interlocutorilor a fost că frontul democrat ar avea numai un rol decorativ, neputând să fie transformat într-un instrument de guvernare. În perioada următoare, Gheorghe Tătărescu a avut inițiativa formării Coaliției Național Democrate, angajând negocieri cu partidele și organizațiile de extremă stângă. Gheorghe Tătărescu plănuia ca, după formarea acestui organism, să le propună sovieticilor negocieri cu URSS pentru ieșirea României din război, dar a intervenit refuzul liderilor PNL și PNȚ de a participa la o astfel de acțiune alături de fostul prim ministru, astfel încât proiectul a eșuat¹⁵⁶.

Întrevederile între liderii principalelor partide politice au continuat, luându-se în discuție problema recunoașterii rolului de lider al lui Iuliu Maniu. A avut loc întâlnirea

¹⁵¹ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 222.

¹⁵² *Ibidem*, f. 218.

¹⁵³ *Ibidem*, f. 97, 109, 116, 121, 124, 126, 129, 132, 136, 149, 151, 153, 163, 165, 167, 172, 174, 176, 179, 181, 188, 192, 196, 198. Cercetarea listelor de candidați ai partidului condus de Gh. Brătianu și a altor surse confirmă existența unui avocat Ion Zadik, vicepreședinte al organizației județene Muscel, până în anul 1936 („Mișcarea”, nr. 153, 31 mai 1931, p. 2; nr. 488, 16 iulie 1932, p. 3; nr. 879, 15 decembrie 1933, p. 3; nr. 1572, 30 iulie 1936, p. 1). În noiembrie 1937, Ion Zadik era președintele activ al organizației județene Sibiu („Mișcarea”, nr. 1904, 14 noiembrie, p. 2; nr. 1933; 20 decembrie 1937, p. 2).

¹⁵⁴ Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 24.

¹⁵⁵ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, vol. II, dosar 45/1944, f. 4.

¹⁵⁶ Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 240, 241.

din 15 februarie 1944, între Dinu și Gheorghe Brătianu și Iuliu Maniu, ocazie cu care a fost din nou abordată problema constituirii frontului democratic, de data aceasta acceptându-se ideea că acesta ar putea, la un moment dat, să devină un instrument de guvernare¹⁵⁷. Potrivit notelor informative ale poliției, în cursul lunii mai, Gheorghe Brătianu a rămas singurul fruntaș liberal care persista în a considera „imposibilă orice colaborare cu comuniștii”, apreciind că singura apropiere posibilă era „numai cu social-democrații”¹⁵⁸. El susținea că începerea discuțiilor pentru realizarea cartelului politic cu Partidul Social-Democrat și cu Partidul Comunist reprezenta o mare greșeală, deoarece dădea ocazia guvernului și germanilor să intervină împotriva democraților. Aprecia de asemenea că, astfel, partidele democratice vor ajunge la remorca partidelor de stânga, care le vor face să subscrie la acte ireparabile pentru țară. Recunoștea însă că, prin acordul cu partidele de stânga, se evita o „comunizare totală a maselor populare și [...] o formă radicală a exproprierii imobiliare și mobiliare”, câștigându-se mai ușor încrederea Rusiei. Luând în considerare aceste aspecte, Gheorghe Brătianu declara că nu va face nimic împotriva încheierii acordului, deși își menținea rezervele de principiu¹⁵⁹.

În aceste circumstanțe, politicianul liberal a fost vizitat de Lucrețiu Pătrășcanu, din partea Partidului Comunist, și de Constantin Titel Petrescu, din partea PSD, care i-au comunicat dorința de a încheia cu conducerea PNL și a PNȚ un acord pentru constituirea Blocului Național Democrat¹⁶⁰. Gheorghe Brătianu a fost rugat să faciliteze o întâlnire cu liderii celor două partide istorice și, în același timp, să țină legătura cu comandamentul armatei, de care depindea realizarea practică a armistițiului. Răspunzând acestei solicitări, el a informat constant, în vara anului 1944, Comandamentul armatei a IV-a, în legătură cu punctul de vedere al opoziției și cel al regelui¹⁶¹.

Totuși, și-a menținut convingerile în privința pericolului reprezentat de comunism pentru România. Astfel, cu ocazia unei întrevederi desfășurate la 13 iulie, între Dinu Brătianu și Iuliu Maniu, s-a exprimat din nou părerea că încheierea imediată a armistițiului era absolut necesară. Iuliu Maniu a apreciat că o colaborare între partidele istorice și comuniști devenise necesară, în timp ce Dinu Brătianu considera că existau considerente de ordin extern, care prevalau. Comentând rezultatul acestei întrevederi, Gheorghe Brătianu arăta că nu credea în posibilitățile preconizate de Iuliu Maniu¹⁶². În zilele care au urmat, au apărut unele diferențe de opinie între Gheorghe și Dinu Brătianu. Primul era de părere că trebuia adoptată o atitudine de așteptare, până la clarificarea situației militare și diplomatice internaționale, în timp ce Dinu Brătianu era pe deplin de acord cu poziția adoptată de Iuliu Maniu față de ideea unei conlucrări cu forțele de stânga. Cu toate acestea, Gheorghe Brătianu și-a exprimat hotărârea de a acționa în continuare în cadrul partidului¹⁶³. Datorită poziției aparte adaptate de Gheorghe Brătianu față de problema colaborării cu forțele politice de stânga, era perceput de cercurile anglo-americane drept „germanofil”, iar de ruși, drept „omul politic cel mai urât la Moscova”¹⁶⁴; era o imagine care i-au redus simțitor șansele de a succeda la

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 255; Gheorghe Onișoru, *Gheorghe I. Brătianu și viața politică (1944–1947)*, în „Xenopoliana”, VII, 1999, nr. 1–2, p. 38.

¹⁵⁸ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 359.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 380.

¹⁶⁰ Gh. I. Brătianu, *op.cit.*, p. 12.

¹⁶¹ *Ibidem*; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 92.

¹⁶² Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 38.

¹⁶³ *Ibidem*; (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 257, 258.

¹⁶⁴ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 211, 331.

conducerea PNL. În iunie 1944, problema președinției partidului era din nou dezbătută cu interes. S-a pus chestiunea îndepărtării lui Gheorghe Brătianu de la conducerea partidului sau a încadrării sale într-un triumvirat. În cele din urmă, s-a hotărât că nu putea să fie vorba despre o succesiune directă a fruntașului liberal la conducerea PNL. Urma ca o comisie, alcătuită din Constantin Angelescu, dr. Ion Costinescu și V. Sassu să preia conducerea, dacă va fi cazul¹⁶⁵.

La sfârșitul lunii septembrie, poziția lui Gheorghe Brătianu în cadrul partidului era și mai mult afectată. Se discuta despre numirea lui ca șef al tineretului liberal, dar o parte a frunțașilor liberali nu acceptau soluția, care ar fi putut să indispuină autoritățile sovietice. În fruntea liberalilor nemulțumiți se situau C. Dimitriu și dr. Costinescu. În schimb, sursele informative ale poliției precizau nume ale celor care erau încă socotiți partizani politici ai fruntașului liberal, în județele Prahova și Dâmbovița. Între aceștia, se numărau: N. Constantinescu-Bordeni, Petre Rădulescu, Gheorghe Vlăiculescu, C-tin Papazopol, D-tru Rădulescu, N. Ion Sorescu, Gr. Tolea, D-tru Ionescu-Pătroaia, Gheorghe Poenaru sau Victor Brânduș. Unii dintre aceștia se număraseră între frunțașii georgiști încă din 1930¹⁶⁶, iar acum făceau parte din Delegația permanentă a PNL¹⁶⁷.

Participarea lui Gheorghe Brătianu la evenimentele care au dus la îndepărtarea lui Ion Antonescu de la conducerea României și la întoarcerea armelor împotriva Germaniei este atestată prin afirmații făcute după perioade destul de îndelungate de la producerea evenimentelor. Este vorba de *Memoriu prezintat Comisiunii de Revizuire a Universității din București*, datând din 1945 și de declarațiile făcute de Gheorghe Brătianu, Ion și Mihai Antonescu și Iuliu Maniu în timpul procesului din 1946. La acestea se adaugă informații obținute din surse mai nou intrate în circuitul cercetării istorice. Sunt însemnări atribuite lui Gheorghe Brătianu, date 8 ianuarie – 29 noiembrie 1946, descoperite și publicate de Gheorghe Buzatu și Claudiu Secașiu¹⁶⁸, precum și de fragmente din jurnalul ținut de Corneliu Coposu, intitulat *Decada fierbinte*, publicat de același Gheorghe Onișoru¹⁶⁹. Numai că informațiile cuprinse în aceste surse, referitoare la activitatea politică desfășurată de Gheorghe Brătianu în zilele de 22 și 23 august 1944, nu concordă în toate cazurile, uneori venind chiar în contradicție.

Însemnările aparținând lui Gheorghe Brătianu ne dau indicii despre implicarea istoricului în evenimentele respective, încă din ziua de 22 august, când l-ar fi vizitat pe atașatul militar al Turciei, rugându-l să întrebe, din partea opoziției, dacă Aliații admiteau ca România să înceteze lupta în termen de trei zile¹⁷⁰. Mesajul a fost trimis la Cairo și Ankara, iar răspunsul, pozitiv, a fost primit în aceeași zi, la ora 17. Imediat,

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 416, 419.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 452, 459, 465.

¹⁶⁷ Este vorba despre Gh. Slama și N. Constantinescu-Bordeni, cooptați în Delegația permanentă a PNL, alături de alți liberali, precum Al. Alimănișteanu, M. Fărcășanu, D. Nistor și Radu V. Vălsănescu (Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 261).

¹⁶⁸ Gh. Buzatu, Claudiu Secașiu, *Din arhiva istorică a României contemporane (II)*, în *AIIAI*, XXIII, 1986, vol. II, p. 679–684.

¹⁶⁹ Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 37–44.

¹⁷⁰ Alte surse afirmă că Mihai Antonescu ar fi trimis, prin Ankara, o telegramă anglo-americanilor, la 22 august, și un curier special (Neagu Djuvara), la Stockholm, pentru a anunța intenția semnării imediate a armistițiului. Răspunsul a venit prompt, din partea sovieticilor, care cereau ultimativ guvernului român să se decidă dacă acceptă încheierea imediată a ostilităților în limitele propunerilor convenite anterior (Traian Udrea, *23 August 1944. Controverse istorico-politice*, București, Editura Alex-Alex & Leti Pres, 2004, p. 87, 107; Neagu Djuvara, *Războiul de șapte ani și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914–1991)*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 78, 79).

Gheorghe Brătianu i-ar fi informat pe reprezentanții Blocului Național Democrat, care au hotărât să facă demersuri pe lângă Mihai Antonescu, pentru a obține o întrevvedere cu Ion Antonescu. În același timp, regele a fost pus la curent cu evoluția evenimentelor. Mihai Antonescu a comunicat că mareșalul cerea întrunirea Consiliului de Miniștri pentru 23 august, ora 10. Autorul însemnărilor era rugat să ia parte la lucrările Consiliului, în calitate de „delegat al blocului democratic”. Se precizează, de asemenea, că la ora 2 noaptea Gheorghe Brătianu a primit vizita lui C. I. Brătianu, care l-a informat că fusese constituit noul guvern. În însemnări se precizează că a fost informat și regele în legătură cu demersurile făcute. Urmează apoi o informație potrivit căreia, după ora 23, Gheorghe Brătianu ar fi primit vizita regelui, care i-a declarat că nu avea încredere în Antonești și că pregătise lovitura de stat ce trebuia să se producă în ziua următoare. Regele cerea constituirea unui nou guvern, în cursul nopții care urma. Autorul însemnărilor declară că, în aceeași seară, i-a informat pe Dinu Brătianu și pe Lucrețiu Pătrășcanu asupra cerinței regelui¹⁷¹. În însemnările lui Corneliu Coposu se afirmă că, la 22 august, Gheorghe Brătianu a fost autorizat să discute cu Ion Antonescu necesitatea încheierii armistițiului. Fiind considerat „mandatarul Blocului Național Țărănesc”, Gheorghe Brătianu a transmis cererea ultimativă a opoziției.

Majoritatea surselor afirmă astfel că, în dimineața zilei de 23 august, Gheorghe Brătianu s-a prezentat la Snagov, pentru a discuta cu Ion Antonescu. Potrivit declarațiilor făcute de Mihai Antonescu și Gheorghe Brătianu în timpul procesului din 1946, la rugămintea lui Mihai Antonescu, Ion Antonescu a ieșit din sala în care se desfășurau lucrările Consiliului de Miniștri și i-a explicat lui Gheorghe Brătianu rațiunile pentru care el dorea încă amânarea armistițiului¹⁷².

Din mai sus-amintitele însemnări ale lui Gheorghe Brătianu rezultă că, în dimineața zilei de 23 august, Gheorghe Brătianu s-a prezentat la președinția Consiliului de Miniștri, participând la ședința guvernului. Discuția care a urmat a fost purtată în termeni duri, din partea ambilor interlocutori. Afirmățiile tranșante ale lui Ion Antonescu au fost rostite pe un ton amenințător: „[...] voi oferi Rusiei un armistițiu. Voi preveni și Germania. Și cum, sunt sigur, vor refuza să discute cu mine, voi avea descărcarea de a duce războiul până la ultimul om; (strigând:) până la capăt; (răcnind:) până la victoria finală a Axei”. Gheorghe Brătianu a răspuns cu demnitate și cu promptitudine: „Sunt împuternicit de cele patru partide să-ți comunic că d-ta nu ai altceva de făcut decât să execuți ce ți se cere. Totul a fost pus la punct și, dacă anunți Germania, țin să-ți fac serviciul să te anunț că armata din Moldova va ridica armele împotriva Germaniei”¹⁷³. Rezultă deci că Gheorghe Brătianu a fost cel care a adus la cunoștința mareșalului hotărârea partidelor aliate și a conducerii armatei ca România să încheie armistițiu cu Națiunile Unite și să întoarcă armele împotriva Germaniei.

Revenit la președintele PNL, Gheorghe Brătianu le-a transmis șefilor opoziției contrapropunerile lui Antonescu, care, conform însemnărilor lui Corneliu Coposu, cuprindeau, în afara cererii referitoare la obținerea unui asentiment scris al acestora, și condiții suplimentare; precum cele referitoare la libertatea acordată mareșalului de a alege momentul cel mai favorabil pentru tratarea armistițiului, după restabilirea frontului și oprirea ofensivei sovietice, sau la posibilitatea de a obține asentimentul prealabil al

¹⁷¹ Gh. Buzatu, Claudiu Secașiu, *op. cit.*, p. 679, 680; Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 92, 93.

¹⁷² *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol. I, p. 369; Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 13, 14; Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 408; Gheorghe Buzatu, Corneliu Bichineț (coord.), *România sub imperiul haosului*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 361.

¹⁷³ Gh. Buzatu, Claudiu Secașiu, *op. cit.*, p. 681.

Germaniei pentru ieșirea României din război¹⁷⁴. Deși condițiile suplimentare au fost respinse de reprezentanții opoziției, Gheorghe Brătianu a obținut promisiunea șefilor partidelor politice că vor semna o scrisoare cu asentimentul lor pentru încheierea imediată a armistițiului. Prin urmare, în jurul orei 15, s-a întâlnit din nou cu Mihai Antonescu, asigurându-l că „angajamentul» liderilor opoziției va urma, drept care Antoneștii puteau să-l evoce în cursul discuțiilor cu Mihai I”¹⁷⁵. În declarația dată la procesul din mai 1946, Gheorghe Brătianu preciza că, în timpul discuției din dimineața zilei de 23 august, cu Ion și Mihai Antonescu, aceștia avuseseră inițiativa de a cere o audiență la Palat, audiență care a avut loc în după amiaza zilei de 23 august. În timpul ei, fără a fi primit „scrisoarea de garanție” cu semnăturile liderilor partidelor politice, promisă de Gh. I. Brătianu, mareșalul a cerut un răgaz pentru încheierea unor acțiuni diplomatice aflate în acel moment în desfășurare. A urmat arestarea celor doi Antonești și întoarcerea armelor împotriva Germaniei.

Implicarea lui Gh. Brătianu în evenimentele de la 23 august 1944 este interpretată negativ de unii analiști ai evenimentelor aflate în discuție. Potrivit lui Gh. Buzatu și Corneliu Bichineț, prin acțiunea sa, Gheorghe Brătianu se încadrează între actorii care „s-au situat sau au fost propulsați în epicentrul evenimentelor”, iar efectele acestei acțiuni au constat în „atragerea Antoneștilor în cursă, deci la Palat, cu rezultatul cunoscut”¹⁷⁶. Totuși, nu poate fi ignorat faptul că Gheorghe Brătianu a îndeplinit, pentru scurt timp, rolul de emisar al opoziției în fața Aliaților, în pregătirea condițiilor necesare României pentru încetarea luptelor, dar și rolul de element de legătură între Aliați și reprezentanții Blocului Național Democrat, a cărui existență era recunoscută, în acel moment, de marele istoric. O altă ipostază sub care apare Gheorghe Brătianu, pe parcursul evenimentelor din 22 și 23 august, este aceea de personalitate care a asigurat comunicarea între liderii partidelor politice și mareșalul Ion Antonescu, în momente de maximă importanță. Încrederea de care s-a bucurat, atât din partea mareșalului, cât și din partea liderilor opoziției, pune într-o lumină deosebită valoarea omului politic Gheorghe Brătianu. Chiar dacă posteritatea – judecând pragmatic, din perspectiva consecințelor unor evenimente atât de controversate asupra destinului țării – identifică și unele aspecte critice ale participării lui Gheorghe Brătianu la evenimentele analizate, nu îi pot fi contestate implicarea, curajul și nici capacitatea de adaptare la situația extrem de dificilă în care se afla România.

III. Sfârșitul activității politice a lui Gheorghe Brătianu. Represiunea

După 23 august 1944, activitatea desfășurată de Gheorghe Brătianu pe plan politic s-a restrâns considerabil. La 9 septembrie, ziarul „Viitorul”, reapărut cu puțin timp în urmă, reproducea articolul intitulat *Franța și România*, publicat de Gheorghe Brătianu în ziarul de limbă franceză „L'Independance Roumaine”. Relevând cât de strâns au fost împletite destinele celor două țări în anii celui de-al Doilea Război Mondial, autorul articolului exprima speranța că reînvierea Franței în 1944 va reprezenta „primul pas către restabilirea unității [românești], absolut necesară echilibrului unei păci juste și durabile”. El își expunea, în același timp, convingerea că existența unei României independente și puternice în Balcani era o condiție indispensabilă a păcii europene¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 39–40.

¹⁷⁵ Gheorghe Buzatu, Corneliu Bichineț (coord.), *op. cit.*, p. 362, 382.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 365, 377.

¹⁷⁷ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 445.

Problema unității naționale românești îl preocupa în mod deosebit pe istoricul și omul politic Gheorghe Brătianu. În contextul bătăliei pentru Transilvania, care se desfășura în toamna anului 1944, el publica, în același ziar de limbă franceză, un articol în care își afirma convingerea că unitatea politică a românilor se va putea reface dacă se menține unitatea spirituală și conștiința morală a națiunii. Eventualele succese ale inamicului în luptele duse pe frontiera de vest reprezentau, potrivit autorului, „fluctuații trecătoare [...] care nu pot să dureze, în drept și în fapt, din momentul în care rațiunea și justiția își impun voința”¹⁷⁸.

Cam în același timp, în presa comunistă, apărea articolul intitulat *Schimbarea la față a d-lui Gh. I. Brătianu*, în care omul politic era acuzat că ar fi jucat în Parlament „rolul de instigator antisovietic”¹⁷⁹. În plus, lui Gheorghe Brătianu i se atribuia și vina de a fi participat „la războiul nebunesc și trădător al intereselor neamului împotriva URSS”¹⁸⁰. Era, de asemenea, acuzat de a se fi pronunțat stăruitor pentru o politică externă alături de Germania și de a fi întreținut relații amicale cu Legația germană din București, precum și cu liderii Reich-ului¹⁸¹. Ca urmare, îi era contestat dreptul de a fi considerat un democrat, autorul anonim al articolului incriminând considerând că locul lui Gheorghe Brătianu nu era în Blocul Național Democrat, ci „alături de agenții hitleriști și legionari”¹⁸².

Campania declanșată de „Scânteia” împotriva fruntașului liberal a continuat cu articolul publicat în 28 septembrie, intitulat *Tot despre d. Gh. Brătianu*. Articolul reamintea aprecierile lui Gheorghe Brătianu din martie 1943, referitoare la ultimatumul sovietic adresat României în vara anului 1940, pe care-l considera „document unic în analele diplomației moderne, prin amestecul său de brutalitate, insolență și perfidie”¹⁸³. Oficiul comunist încerca să demonstreze că, prin scrierile și prin manifestările sale publice, Gheorghe Brătianu ar fi împins poporul român „într-un război criminal de jaf și cotropire”¹⁸⁴. După aceste atacuri, Gheorghe Brătianu a mai publicat câteva articole în ziarul „Viitorul” și s-a implicat în activitatea organizației liberale a județului Ilfov, în octombrie 1944¹⁸⁵.

Sfârșitul anului 1944 și începutul anului următor dovedeau că situația politică din România se schimba dramatic, făcând imposibilă continuarea „armistițiului politic” stabilit anterior între partidele din Frontul Național Democrat. Apelul către țară al FND, publicat la 1 ianuarie 1945, relua învinuirile aduse partidelor democratice, acuzându-le de antidemocratism și reacționarism. Istoricul Dinu C. Giurescu avea dreptate să observe că, în această perioadă din istoria României, „«democratic» [...] însemna orice persoană sau faptă-eveniment care ajută la uzurparea puterii de către Partidul Comunist; «fascist» devenea orice persoană care se opunea comuniștilor, indiferent de atitudinea sau acțiunea sa împotriva Reich-ului nazist”¹⁸⁶.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 446.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 447; Aurel Pentelescu, *Destinul tragic al unui mare savant*, în *DI*, 2003, nr. 4, p. 8–10; Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 36, 37.

¹⁸⁰ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 447.

¹⁸¹ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 177, 178; Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 40; Ovidiu Pecican, *Gheorghe I. Brătianu între opțiunea democratică și acomodarea la dictatură*, în „Caietele Brătianu”, nr. 2, 2011, p. 7–11.

¹⁸² Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 44; Ovidiu Pecican, *op. cit.*, p. 7–11.

¹⁸³ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 451.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Petre Otu, Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 181, 182; Aurel Pentelescu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁸⁶ Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Editura All, 1996, p. 134, 156.

Cum Gheorghe Tătărescu își făcuse deja cunoscută opțiunea pentru o colaborare cu partidele de stânga, reprezentanții Partidului Comunist luau serios în calcul această posibilitate¹⁸⁷. Se vorbea chiar despre posibilitatea ca Gheorghe Tătărescu să reorganizeze Partidul Național Liberal sub conducerea sa. Gheorghe Brătianu aprecia, în legătură cu această perspectivă, că fostul prim-ministru ar fi putut încă să joace un rol politic, dar „numai la remorca altor grupări”¹⁸⁸. Cum reunirea cu gruparea lui Gheorghe Tătărescu era, totuși, dorită de o parte a liberalilor diniști, în frunte cu dr. Costinescu, Gheorghe Brătianu a recurs, în mai 1945, la o soluție de compromis. El sugera să se fixeze un termen limită până la care cei mai proeminenți membri ai grupării tătăresciene să poată reveni în partid, iar după această dată limită, cei care nu vor fi răspuns solicitării să fie considerați demisi. În același timp, fruntașul liberal acționa alături de liberalii care organizau o manifestație de simpatie pentru Dinu Brătianu, cu ocazia zilei Sf. Constantin, în mai 1945¹⁸⁹.

Tratatările între cele două grupări liberale au continuat până în iunie 1945, când Dinu Brătianu s-a pronunțat și el împotriva acestei „reîntregiri”; iar conducerea partidului a dat un comunicat, prin care unii dintre fruntașii grupării tătăresciene ce făceau parte din guvern, în acel moment, erau excluși din PNL¹⁹⁰. Totuși, și după această dată, tratativele pentru refacerea mișcării liberale au continuat. Se vehicula chiar ideea ca Gheorghe Tătărescu să fie acceptat ca șef al Partidului Liberal unificat, dacă se va despărți de unii dintre colaboratorii săi apropiați și ar demisiona din guvern, pentru a provoca o criză ministerială¹⁹¹. Conducerea PNL dinist a elaborat chiar un manifest-program, în vederea unui viitor congres al partidului. Aceste manifestări ale liberalilor vizau, probabil, scopul de a pregăti revenirea în sânul partidului a grupării tătăresciene și de a permite „contopirea organizațiilor județene a grupărilor georgiste cu Partidul Liberal dinist”¹⁹². Contradicțiile dintre cele două grupări liberale n-au putut fi rezolvate, iar în 1 iulie 1945, a avut loc Congresul Partidului Național Liberal condus de Gheorghe Tătărescu¹⁹³. Acesta marca ruptura definitivă între liberalii diniști și adepții lui Gheorghe Tătărescu.

Istoriografia, dar și alte domenii ale cercetării au căutat explicații pentru retragerea din viața politică a celui care fusese desemnat să devină președintele PNL. Între motivele identificate se numără teama unora dintre membrii conducerii PNL că partidul ar putea să aibă de suferit datorită acuzațiilor de filogermanism și antisovietism, aduse lui Gheorghe Brătianu de noile autorități comuniste¹⁹⁴; se adăuga convingerea acelorasi personaje că Gheorghe Brătianu nu era susținut de cercurile anglo-americane, dar nu trebuie neglijată nici antipatia unora dintre fruntașii liberali față de încercările foștilor georgiști de a se menține la suprafața vieții politice¹⁹⁵. Într-adevăr, la începutul

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 163. La 17 decembrie, avusese loc la Giurgiu o întrunire politică, în timpul căreia Gh. Tătărescu a susținut un discurs, în care afirma: „Locul Partidului Liberal este de stânga, spre lumea claselor producătoare, spre lumea țărănimii și muncitorimei orașelor” (Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 65).

¹⁸⁸ *Ibidem*; Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 268; Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸⁹ ACNSAS, fond Informativ, dosar 2714, vol. 5, f. 14, 108, 118, 119.

¹⁹⁰ *Ibidem*, vol. 4, f. 136; vol. 2, f. 198.

¹⁹¹ *Ibidem*, vol. 5, f. 202.

¹⁹² *Ibidem*, vol. 4, f. 172.

¹⁹³ Narcis Dorin Ion, *Gheorghe Tătărescu și Partidul Național Liberal 1944–1948*, București, Editura Tritonic, 2003, p. 128.

¹⁹⁴ Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 41; Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 277.

¹⁹⁵ ACNSAS, fond Informativ, dosar 2714, vol. 5, f. 13, 14, 108, 118.

lunii iunie 1945, Gh. Slama, fost fruntaș georgist, desfășura o vie activitate în rândul muncitorilor din uzinele capitalei, membri ai PNL¹⁹⁶; iar Gheorghe Brătianu, alături de alți foști georgiști, s-a implicat într-o acțiune a tineretului liberal dinist, apreciată de cercurile poliției, ca având „un pronunțat caracter subversiv”¹⁹⁷. Acțiunea, condusă de fruntași liberali precum Bebe și Gheorghe Brătianu, Valeriu Roman, Gh. Slama, D. Vălsănescu, M. Romniceanu, C. Zamfirescu, M. Fărcășanu avea ca obiective răspândirea de broșuri și manifeste clandestine, care să combată comunismul și să promoveze liberalismul, precum și „pregătirea unor elemente de șoc și oameni de sacrificiu”. Conducerea partidului a intervenit, interzicând acțiunea preconizată de tineretul liberal¹⁹⁸.

Chiar dacă, după preluarea puterii de către comuniști, sursele poliției prezintă informații a căror obiectivitate este uneori discutabilă, din ele rezultă că manifestările politice ale lui Gheorghe Brătianu și ale foștilor săi amici politici au continuat până la jumătatea anului 1946. Astfel, în octombrie 1945, când figura încă drept președinte al organizației PNL din Capitală¹⁹⁹, Gheorghe Brătianu a susținut conferința intitulată *Temeiuri pentru o renaștere a liberalismului*²⁰⁰. În februarie 1946, la notariatul Tribunalului Ilfov era înscrisă asociația „Amicii Libertății”, al cărei scop era „dezlănțuirea unei vii propagande anti-sovietice și anti-comuniste [...], strângerea relațiilor cu democrațiile occidentale și în special cu Marea Britanie”. Programul organizației reamintea discret de unele principii ale liberalismului, precum realizarea unui stil de viață întemeiată pe libertate și generozitate socială sau cercetarea și discutarea în mod critic, fără preocupări de partid sau școală, a ideilor și doctrinelor politice, economice și sociale. Din comitetul de conducere al asociației făceau parte, printre alții, Octav Doicescu (președinte), fostul fruntaș georgist G. M. Cantacuzino (vicepreședinte) și M. Fărcășanu. Asociația, care avea „concursul lui Gheorghe Brătianu”, acorda o importanță deosebită organizării tineretului național-liberal, condus, în acele momente, de M. Fărcășanu. Ca grupare distinctă, tineretul universitar național-liberal se afla sub conducerea lui Radu Câmpeanu²⁰¹. Un referat întocmit de Corpul Detectivilor, în iulie 1946, semnalează activitatea politică a lui N. Constantinescu-Bordeni, precizând că „este încadrat în PNL dinist, însă este socotit ca unul care sprijină principiile liberale georgiste”²⁰².

Măsurile represive ale noilor autorități față de Gheorghe Brătianu nu s-au lăsat așteptate. În timpul campaniei electorale din toamna anului 1946, numele lui a apărut pe lista de candidați ai PNL, pentru județul Ilfov. La fel ca și în cazul altor fruntași liberali, și locuința lui Gheorghe Brătianu a fost supusă unor percheziții din partea organelor de represiune²⁰³. Cu toate acestea, unele întruniri ale fruntașilor liberali se desfășurau încă, în lunile noiembrie–decembrie, la locuința lui Gh. Brătianu²⁰⁴. Problema organizării

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 149, 150.

¹⁹⁷ *Ibidem*, f. 164.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 219.

¹⁹⁹ *Ibidem*, vol. 2, f. 65; vol. 10, f. 73.

²⁰⁰ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 3, f. 500.

²⁰¹ *Ibidem*, vol. 2, f. 138, 140–142.

²⁰² *Ibidem*, vol. 16, f. 40.

²⁰³ *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității. Documente, perioada domiciliului obligatoriu. Arestarea. Detenția. Moartea (1947–1953)*, editori Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 64, 65; Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, *Gheorghe I. Brătianu în timpul domiciliului obligatoriu (1947–1950)*, în „Caietele Brătianu”, nr. 2, 2011, p. 12–19; Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti et al., *op. cit.*, p. 277.

²⁰⁴ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 6, f. 322, 327.

PNL îl mai preocupa încă pe cel care, în 1943, fusese desemnat succesor la președinția acestei formațiuni politice. În decembrie 1946, Dinu Brătianu a anunțat că, în ianuarie, va avea loc ședința Comitetului Executiv Central al partidului, ocazie cu care el își va prezenta demisia din funcția de președinte, la fel ca și toți ceilalți componenți ai conducerii PNL. Anunțul a fost interpretat drept o „soluție în extremis a lui Dinu Brătianu, menită să prelungească până la 15 ianuarie calitatea de secretar general a lui Bebe Brătianu”²⁰⁵. Între fruntașii liberali nemulțumiți de această amânare, alături de dr. C. Angelescu și V. Sassu se număra și Gheorghe Brătianu²⁰⁶.

În anul 1947, Gheorghe Brătianu a fost îndepărtat, rând pe rând, din toate funcțiile pe care le deținuse până atunci. În acel an, i s-a oferit șansa de a pleca din țară, dar a refuzat-o. Cornelia Bodea își amintește că cel care aducea propunerea și, odată cu ea, și pașaportul, gata semnat de Ana Pauker, pentru ca Gheorghe Brătianu să poată pleca din țară, a fost profesorul Alexandru Rosetti. După plecarea mesagerului, Cornelia Bodea l-a întrebat pe mentorul său: „Și plecați, domnule profesor?”. Răspunsul a sintetizat conștiința datoriei care l-a animat pe Gheorghe Brătianu toată viața: „Mă numesc Brătianu, domnișoară Bodea!”²⁰⁷. În august 1947, istoricului care refuzase să părăsească țara i s-a impus domiciliu forțat²⁰⁸, măsură necesară, potrivit noilor autorități, „pentru asigurarea securității sale”²⁰⁹. După impunerea domiciliului forțat, fostul lider liberal a fost supus unor noi restricții și umilințe, supravegherea permanentă, restricționarea asistenței medicale sau lipsurile materiale devenind din ce în ce mai supărătoare. În octombrie 1948, i-au fost sigilate obiecte personale în contul sumei de 80.000 de lei, reprezentând impozitul anual; în luna următoare, i se pretindea plata impozitului profesional și apăreau temeri legate de confiscarea locuinței și a mobilierului. Persista încă suspiciunea agenților Securității referitoare la dorința liberalilor și în special a Brătienilor de a se regrupa politic în jurul lui Gheorghe Brătianu. Bunăoară, Asra Bercovici și Gh. Slama, vechi colaboratori politici ai lui Gheorghe Brătianu, care se aflau în vizorul Inspectoratului de Siguranță al Capitalei, erau suspectați că ar desfășura activități pentru a înlesni o astfel de regrupare²¹⁰.

Arestarea lui Gheorghe Brătianu, la 6 mai 1950, nu a fost un fapt izolat. S-a încadrat în primul val de arestări ale fruntașilor liberali, alături de președintele partidului, Dinu Brătianu, de Gheorghe Tătărescu, Bebe Brătianu, Ion Manolescu-Strunga, gen. Mihail Racoviță, D. Alimănișteanu sau Constantin C. Giurescu²¹¹. Era prima măsură, dintr-un șir lung de atrocități care puneau în practică prevederile Ordinului 100 al Direcției Cabinet a Securității Poporului, din 3 aprilie 1950, semnat de directorul general, Pintilie Gheorghe. Prevederile acestui document erau îndreptate împotriva „dușmanului de clasă”, respectiv a celor care „lansează sau răspândesc zvonuri

²⁰⁵ *Ibidem*, vol. 4, f. 325.

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 12, 13.

²⁰⁸ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 5, f. 16, 17, 52, 79, 84, 110; vol. 6, f. 343, 356.

²⁰⁹ *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității*, p. 68.

²¹⁰ *Ibidem*, p. 90–94, 104, 154; Alexandru Rațiu, Gheorghe Pătrașcu, Gheorghe Andreica, Nuțu Roșca, Andrea Dobeș, Ioan Ciupea, Claudiu Secașiu, *Memoria închisorii Sighet*, București, Fundația Academia Civică, 1999, p. 247.

²¹¹ Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 291; *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității*, p. 289–292; Iulian Pruteanu-Isăcescu, *Gheorghe I. Brătianu un martir al cauzei naționale românești, în România din afara granițelor țării. Iași – Chișinău: legături istorice*, Iași/Chișinău, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 202.

alarmiste tendențioase, dușmănoase, ascultă și difuzează propaganda deșănțată a posturilor de radio imperialiste, [...] aduc injurii PMR, conducătorilor săi [...], frecvențează bibliotecile, concertele și [...] manifestările propagandiste ale legațiilor imperialiste [...]"²¹². Și cum toate aceste „delicte” fuseseră deja semnalate de agenții care asigurau supravegherea lui Gheorghe Brătianu, arestarea sa, la 6 mai 1950, încheia seria acțiunilor de reprimare inițiate în urmă cu trei ani de autoritățile comuniste²¹³.

Documentele referitoare la detenția lui Gheorghe Brătianu sunt destul de puține în Arhivele Securității. Atrag atenția cele care datează din anul 1953, 1 august și 8 decembrie, referitoare la prelungirea, cu 60 de luni, a termenului de detenție a lui Gheorghe Brătianu. Dar, potrivit unei mărturii târzii a unui coleg de detenție, preotul Alexandru Rațiu, istoricul se stinsese după o grea suferință, lipsit de îngrijire sau de tratament, undeva între 25 și 27 aprilie 1953²¹⁴.

Înaintat în vârstă, Dinu Brătianu își întocmise testamentul politic cu un an înaintea arestării. În acest document, șeful PNL spunea că „acela care întrunește mai bine multiplele calități ce se cer unui conducător este Gheorghe I. Brătianu, care este și o victimă a urgiei vrăjmașilor Neamului. El a fost cel mai apropiat colaborator al meu în lupta ce am dus împotriva dictaturilor și eforturile sale mi-au fost de mare folos. Patriotismul său luminat și hotărârea cu care a luptat pentru marile interese ale Neamului au făcut [...] să fie considerat ca o nădejde pentru viitor”²¹⁵. Aceste aprecieri, venite de la un lider liberal de primă mărime și de o ținută morală desăvârșită, situează, corect și reparatoriu, locul și rolul lui Gheorghe Brătianu în lupta inegală care s-a dat atunci între democrație și totalitarism. Elogiile cuprinse în testamentul politic al lui Dinu Brătianu au rămas ca un epilog al destinului lui Gheorghe Brătianu: acela de martir, alături de mulți alți reprezentanți ai elitei politice românești, vinovați de faptul că „aparțineau unei anumite «categorii» care trebuia eliminată din noua societate”²¹⁶.

²¹² Marius Oprea, *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948–1964)*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 146.

²¹³ Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal, dosar 10176, vol. 5, f. 16, 17, 32, 79, 84, 110; *Gheorghe Brătianu în dosarele Securității*, p. 122, 124, 141, 151, 268, 275–280.

²¹⁴ Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu – enigma morții sale*, București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 23; Gabriel Ciotoran, *Gheorghe I. Brătianu*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie. Muzeul municipiului București”, 2008, 22, p. 214.

²¹⁵ Șerban Rădulescu Zoner (coord.), Gh. Cliveti *et al.*, *op. cit.*, p. 292.

²¹⁶ Alexandru Rațiu, Gheorghe Pătrașcu *et al.*, *op. cit.*, p. 184; vezi și Iulian Pruteanu-Isăcescu, *op. cit.*, p. 203–206.

GHEORGHE BRĂȚIANU'S POLITICAL ACTION AND DESTINY AFTER HIS
RETURNING INTO THE ROMANIAN NATIONAL LIBERAL PARTY (1938–1953)
(Summary)

Keywords: political negotiations, collaboration in opposition, the National Renaissance Front, involvement in governance, territorial cession, Pro-Transylvania Association, the National Liberal Party leadership, the events of August 23, 1944, withdrawal from political life, imprisonment, repression.

Early 1938, after their returning to the National Liberal Party, the Georgist wing acted in order to be integrated and accepted. Gheorghe Brătianu, the former leader of the dissident Liberal Party, tried to rebuild his prestige inside the new political party he had adhered at, by respecting the Liberals' principles and decisions. Thus, the historian's political activity carried out in several stages with different intensities. This study covers the entire period between 1938 and 1953, when the historian died in a communist prison, at Sighet. The study reflects important periods of Romanian contemporary history, such as the Authoritarian Monarchy of the king Carol the second, between 1938 and 1940 and the National Legionary State and Antonescu's Dictatorship, between 1940 and 1944. Therefore, we structured the paper in two chapters corresponding to the two historical periods mentioned above. Within each chapter, we defined several centers of interest. We present Gheorghe Brătianu's involvement in negotiations with other political leaders, particularly with Iuliu Maniu, the leader of the National Peasant Party. Their main political objective was to preserve democracy and to oppose the new totalitarian political group, The National Renaissance Front, imposed by the king Carol the Second. The new political group was designed to absorb the old political parties and to discredit the country's governance through them. We also analyze the repeated negotiations to include the historian into Romanian Governments between 1940 and 1943. Such proposals came from the king, from political personalities belonging to different political groups, or from some members of Brătianu family, who wanted to preserve the family position in the National Liberal Party and the country's leadership. Gheorghe Brătianu's attitude towards the territorial cessions accepted by the Romanian Government during the year 1940, his political and historical opinions represent other important issues of the study. Gheorghe Brătianu's increasingly implication in reorganizing the National Liberal Party during the years 1942 and 1943, or his controversial role in preparing and conducting the events of August 23, 1944 seemed that they would provide a major political destiny for the historian at the end of the Second World War. But there was another side of Gheorghe Brătianu's political involvement which prevented this destiny. It was related with his opinions about Romanian foreign policy during the Second World War. Thus, Gheorghe Brătianu sustained the orientation of the Romanian foreign policy towards Germany and he opposed to any collaboration with the Soviet Russia during the war and at its end. As a result, George Brătianu met to a tragic ending marked by marginalization and by political repression. The last aspects which we present in our study aim are concerned with Gheorghe Brătianu's gradual marginalization after 1945 and at his exclusion from the political life and from scientific activity. Finally, the historian was arrested and imprisoned and he died in the communist prison at Sighet, in April 1953. We used original sources, such as primary documents from the National Archives and from the Archives of the National Council for the Study of the Security Archives (CNSAS). We combined the information obtained from these sources with those existing in our historiography in order to reinterpret some considerations made by the earlier historians and to contribute directly to a more nuanced knowledge of the period and of the Romanian political and scientific elites of those years.